

5.52.

EVANGÉLIKUS THEOLOGIA

TARTALOM:

GYŐRI JÁNOS: A házasság bibliai-theologiai megítélése.

Dr. FERDINÁND ISTVÁN: Hit és tudás a fakultatív vallásoktatás kérdésében.

D. RAFFAY SÁNDOR: A feloldozás kérdéséhez.

SCHOLZ LÁSZLÓ: Rövid hozzászólás a feloldozás kérdéséhez.

TAJÉKOZTATÓ:

VAJTA VILMOS: A mai svéd theologia.

LESKÓ BÉLA: Fred Linderoth és Sven Norbik:
Den Svenska Kyrkan.

LEHEL LÁSZLÓ: Zulauf: Az egyház egysége.

SELAND BERNHARD: A norvég egyházi élet mai arca.

GRÜNVALSZKY KÁROLY: Nyílt levél.

Közlemények.

1947

MAGYAR LUTHER-TÁRSASÁG, BUDAPEST

Kézirat gyanánt

Ára 5 forint

EVANGÉLIKUS THEOLOGIA

Szerkeszti:

AZ
EVANGÉLIKUS
THEOLOGIAI MUNKAKÖZÖSSÉG

Főszerkesztő:

D. ORDASS LAJOS

Felelős szerkesztő:

SCHOLZ LÁSZLÓ

Kiadásért felelős: RUTTKAY-MIKLIÁN GYULA

Kiadja a MAGYAR LUTHER-TÁRSASÁG, Budapest, VIII., Üllői-út 24. — A kéziratokat erre a címre kérjük. — Telefon: 135—597. — Postacsekkszám: 5725

Fébé-nyomda, Budapest, VII. Damjanich-u. 28/b.

Felelős vezető: Kalmár János.

A házasság bibliai-theológiai megítélése

(Tekintettel a házasságkötési-ágenda elkészítésére.)

Az Írás bizonyossága.

Az evangélikus keresztyénség számára minden kérdésben döntő szava van az Írásnak. Nem is foghatunk hozzá valamely kérdésnek a tisztázásához addig, amíg nem ismerjük a szentírás tanítását róla. A szentírás alapján általában a teremtés rendjéről és a megváltás rendjéről szoktak beszélni és e két rend kereteiben világítják meg az egyes kérdéseket. Ha Isten felől nézünk egy kérdést, akkor teljesen elegendő e két szempontnak az alkalmazása. De mivel gyarló emberek vagyunk, szükséges még egy harmadik szempontot is beiktatnunk s az összefüggésben rendszeresen tárgyalnunk, érvényesítenünk. Ez pedig a bűneset következményeinek szempontja. Az előbbi kettő analogiájára így fejezhetnők ki: a »bűn rendje«. Különösen a házasság kérdésének vizsgálatánál végzetes félreértések okozója az, hogy csak a teremtés és megváltás rendjének kategóriáit alkalmazzuk. Ez az alábbiak folyamán ki fog tűnni, amikor a házasság intézményét a teremtés rendjének, a bűn rendjének és a megváltás rendjének a szempontja alatt vizsgáljuk. S e három szempont tisztázza a gyakorlati teendők kérdését is.

A) A teremtés rendje.

Nyilvánvaló dolog, hogy a házasság intézményével már a teremtés rendjével kapcsolatban is találkozunk. Ez az oka annak, hogy a keresztyén vallástól függetlenül egyetemes emberi jelenség a házasság. Előbb azt kell tisztáznunk az eredmény érdekében, mit tanít a bibliai anthropologia az emberről.

Rövid bibliai anthropologia, különös tekintettel a házasságra.

A teremtés-történetben nyilvánvaló a különbség az ember és minden más teremtmény teremtése között. Minden más élő és élettelen Isten teremtő szava hozott létre mintegy gépiesen: »Legyen« ez s az; »hajtson a föld gyenge fűvet«; »Pezsdüljenek a vizek élő állatok nyüzsgésétől...«; »Hozzon a föld élő állatokat nemük szerint...« S így szinte »angró« teremtett Isten mindent.

Lényegesen másként teremtetett az ember. Itt már nemcsak az Úr teremtő szava, igéje, — de személyes kezemunkájának az eredménye az ember: »Teremtsünk embert... s formálta vala az Úr Isten az embert«. Hasonlattal azt mondhatnók, hogy az a különbség a teremtés módja szempontjából az ember s minden más teremtmény között, mint a kisipari kézimunka és a gyári tömegproduktum között. Amaz létrehozójának személyes és egyéniséget adó alkotása, ez ugyancsak személyes alkotó erő eredménye, de a közbeiktatott gé-

pek és eljárások személytelenítő munkája nyomán. De mást is elárul nekünk ez a csodálatos egyszerűségű és világosságú igel-Valóban az ember is a föld porából teremtett (s innen a más teremtményekkel való letagadhatatlan sok egyezőség), de ugyanakkor végtelen különbséget jelent az a tény, hogy Isten a maga Lelkéből leheltette belé az életnek lehelletét. És — a többi teremtmény létrehozásától eltérően — »így lön az ember élő lélekké« (Gen. 1:3, 11, 14, 20, 24; 26, 2:7.)

Ugyancsak nyilvánvaló, hogy »férfiúvá és asszonnyá teremté őket« (1:27.) És rendkívül figyelemreméltó körülmény, — melyet nem lehet a később elmondandók szempontjából eléggé hangsúlyozni, — hogy már itt észrevehető bizonyos alárendeltségi viszony a férfi és nő között. Ezt mutatják a következők: első helyen említi az ige a férfit, a másodikon az asszonyt; a férfit teremtette előbb s azután az asszonyt; a férfié a kezdeményezés és a megadott »kultur-programm« (1:28.) irányvezetése, a nő ebben csak »segítőtárs«; s végül a társas együttélésből származó előnyt inkább a már meglévő férfi számára akarja biztosítani a később teremtett nő által. (Gen. 1:27; 2:21,18; I. Kor. 11:8—9.)

Es a harmadik fontos megállapítása a szentírásnak, hogy az ember erkölcsileg felelős lénynek tekintett. (Gen. 2:16—17.) Az erkölcsi felelőségről ott beszélhetünk, ahol a cselekvés számára nem esik egybe a »lehet« és »szabad« köre, hanem a »lehet« területe nagyobb, mint a »szabad« köre. Az állatvilágnál e kettő egybeesik. Isten előtt az állat csak azt teheti, amit szabad, s így nem hághatja át a »szabad« körét, azaz nincs bűne, nem vonható felelősségre. (Pl. meg van a vemhességi ideje s egyébként nem »paráználkodik« stb.) Viszont az emberi élet minden megnyilatkozásánál nagyobb a »lehet« a »szabad«-nál. Pl. az *akarattól*: sokmindent tehetek, akaratok, amit nem szabad. Ölhettek, de nem szabad. Az *intellectusnál*: kigondolhatok oly dolgokat intellectusommal, amelyeket nem szabad. Oly dolgok feszegetése, melynek tudása nem adható meg: »kettős predestináció«, Isten praexistenciája, mindenhatósága stb. A *lelki* (spiritualis) életben: lehet halottakat, szellemeket idézni, de nem szabad. *Nemi élet terén*: az állatvilágtól eltérően mindenkor hatalmamban áll e képességem, de nem mindenkor szabad élnem vele. Sőt még a *hitélet* terén is: Isten az ő eszközeinek megjelent oly dolgokat, melyek csak nekik szólnak s nem szabad kibeszélniök. Pl. II. Kor. 11:4, Jel. 10:4. Ezért az ember minden irányban felelős lény s ez magasan a többi élőlények fölé emeli. A szentírással egybehangzóan azt mutatja a tapasztalat, hogy a »szabad« körének átlépése súlyos következményekkel jár.

A házasság a teremtés rendjében.

A szentírásnak idevonatkozó közlése röviden összefoglalható. 1. A házasság a teremtés szükségszerű következménye. Gen. 1:27—28. (Luther: »illum — matrimonii statum — initio ante omnes alios servandum instituerit, eamque ob rem separatim masculinum et feminam creavit.«) 2. A kettő együtt kapta a »kulturparancsot«, tehát az ember élete a házasságban teljeseedik ki, úgy töltheti be

feladatát. Ezért érthető, hogy Isten a házasságot minden más életforma és célkitűzés előtt rendelte az ember számára. (Luther: »Deus hoc matrimonii ordinem prae omnibus alijs tantis cumulavit benedictionibus.«) Gn. 1:27—29-ben ez a sorrend: férfiúvá és asszonnyá való teremtetés; ily állapotban való megáldatás; a szaporodási parancs (Luther: »ut legitime coniuncti fecundi essent, liberos procrearent — procreatio! — ...«); a »föld« (tehát mindenek, ami a mi teremtett világunkat alkotja anyagban és látható-láthatatlan fizikai megnyilatkozásban — uralom alá hajtása; minden élő feletti uralkodás... (»deus quaecunq̄ue in mundo sunt, huic provehendo insumsit eademque utenda subdidit.«). Így a házasság minden más viszony, eredmény, a »teljes ember«, a »világhódító ember« előfeltétele. 3. »Nem jó« volt házasság nélkül az ember élete. Következésképp azért rendeltetett, hogy »jó« legyen. (Gn. 1:18.) Boldogságul adatott! Ebből a boldogságból még a mai — bűnesetutáni — romjaiban is sok megmaradt, másrészt e jellemző vonása miatt hasonlította bizonyosan Jézus »menyegzőhöz« a menyeknek országát... (»et a nobis requirit ut eundem honoremus, servemus, et traducamus veluti divinum ac beatum ordinem.«) 4. Az is nyilvánvaló, hogy az Atya szándéka szerint »egymáshozilló« telek házassága a helyes. Ő »szerzett hozzáilló« segítőtársat a férfinak! S ha ezt már akkor szükségesnek tartja a szentírás megemlíteni, amikor még csak egy férfi volt s számára egy nő teremtett, méginkább hangsúlyozandó ez akkor, amikor elszaporodott az emberiség. 5: A fentiekből világosan következik a teremtés rendje szerint a monogám házasság. Egy férfi volt s annak egy nőt teremtett Isten. (Gn. 2:21.) 6. Viszont újra hangsúlyoznunk kell, hogy a teremtés rendje szerinti házasságban is nyilvánvaló a férfi primátusa, ahogyan elfogadja az asszonyt, nevet ad neki (!), és nem ő a nő »segítőtársa«, hanem fordítva. (Gn. 2:22. 23. 18.) Ugyanakkor viszont ez a primátus »a caritate normatus« amint azt Gn. 2:24 jelzi: (A Dávak-ige kalja éppúgy, mint a görög proskolláó kifejezi a testi és érzelmi együvé tartozást). Mintha csak már itt hallanók Ef. 5:25, 28—29, intését! S a dolog természetéből következik — gondoljunk arra is, hogy előbb volt férj és feleség, s csak azután szülő és gyermek! — hogy ez a szeretet minden más földi szeretetnél, a szülői-gyermeki szeretetnél is erősebb. 7. Végül teljesen világos a teremtéstörténetből az, hogy az Isten által megteremtett házasság *felbonthatatlan élethözösség*. És igen figyelemreméltó, hogy ez az igének két vonásából is kitűnik: Az asszony teremtésénél egy testből-lélekből formáltatott a férfi csontjából való és testből való test. És ennek a fordított művelete történik a házasságban, amikor az egymás után Istentől kapott vágyódással vágyódik a két rész s összeolvadván »lesznek ketten egy testté«. Amint ezt az Újszövetségben az Úr kommentálja is: »Úgy hogy többé nem kettő, hanem egy test.« (Mt. 19:5.)

Összefoglalásképpen nyomatékosan hangsúlyoznunk kell, hogy a fentebbi hét pont a megváltás és a bűn rendje előtt, a teremtés rendjében adatott, mint az Isten szándéka szerinti házasság jellemzője.

B) A bűn rendje.

Talán szokatlan a »teremtés rendje« és a »megváltás rendje« mellett ez a harmadik megkülönböztetés. De a házasság kérdésének tárgyalásánál feltétlenül élnünk kell vele! Mert e kérdésben minden bizonytalanság és tévedés abból származik, hogy csak két kategóriát vesznek számba: A megváltás rendjéből mint nem oda tartozót kivesszük. Mikor pedig besorozzák a teremtés rendjébe, mint »ein weltliches Gescheft«, »világi dolgot«, akkor tulajdonképpen nem a bibliai teremtési rendjének fogalmával operálnak. Mert a bibliai teremtés rend, célját és tartalmát tekintve, azonos a megváltási renddel (mivel a megváltás tkp. »restauráció«). Mi pedig a bűneset által megrontott házasságfogalmat és gyakorlatot úgy fogadjuk el a »teremtés-rend« leple alatt, mint odatartozót, holott lényeges különbségek vannak a kettő között! Az alábbiakban ezt vizsgáljuk meg.

Ugyanezt a sorrendet követjük a világos látás kedvéért, mint fentebb tettük, a »teremtés-rend« szempontjainak érvényesítésénél. Tehát előbb nézzük a »bűn rendjének« — azaz a bűneset utáni állapotnak — az anthropológiáját, majd a házasságrendjét és gyakorlatát.

A bűn rendjének anthropológiája, különös tekintettel a házasságra.

Archimedes mondotta az általa konstruált csigasor feltalálásakor: »Adjatok egy helyet, hol megvessem a lábam s kimozdítom helyéből a földet.« S valóban igaza volt, mert a világban egy földönkívüli fix pontra helyezve óriási méretű csigasorállványait, egy ember is kimozdíthatná a földet helyéből.

Ugyanezt tette a sátán is a bűneset alkalmával. Az Isten által megteremtett világról annak minden vonatkozásában ezt jegyezte fel az Úr: »Látá Isten, hogy minden, amit teremtett vala, imé, igen jó.« (Gn. 1:31.) Nem laikus hozzászóló állapítja meg, hanem maga a Teremtő s méghozzá azt, hogy »igen jó.« Tökéletes Alkotó — tökéletes alkotmány... Mikor pedig a sátán e csodás teremtettséget meg akarta rontani, az emberben talált meg azt a bizonyos archimédesi pontot, mint a látható világ egyetlen felelős, etikai teremtésében. Jól tudta, hogy ha az ember megromlik, megromtatik az egész teremtetség is. Ennek következményeit szövegezi meg így a szentírás: »Átkozott legyen a föld temiattad...« (Gn. 3:17.) Az »igen jó« teremtetségben többé nem volt helye a bűnös, átkozott embernek: vagy kipusztítandó, vagy hozzáillően berendezendő a teremtetség egy része. Így rontatott meg az emberen keresztül a teremtetség s lett az ember átkozott, földnek átkozott lakója, melyben bellum omnium contra omnes dúl.

Bennünket a házasság vizsgálatának kérdése szempontjából a fentieknek két következménye érdekel. Az egyik az, hogy alakult a férfi és nő viszonya a büntetés következtében? A másik pedig az, hogy az első bűnnek milyen gyümölcsei vannak?

A bűn az eredetileg segítőtársul adott asszony közvetítésével vett erőt a férfin is. Az eredetileg is bizonyos alárendeltségben lévő asszonynak jutott e szomorú értelemben vett felülkerekedés osztály-

részül Ez a »nagyobb« büne hozta reá a súlyosabb következményeket is. (Ismételten hangsúlyozzuk, hogy most csak a házasság kérdésének szempontjából vizsgáljuk a helyzetet s így természetesen sok más irányba nyíló ajtót nyitva hagyunk, mint pl. a büntetéssel egyidejűleg megnyilvánuló kegyelem különbözőségét is, valamint azt, hogy más viszonylatban milyen konzekvenciákat jelent a büntetés a férfira és nőre nézve...) Ezek a súlyosabb következmények többek között abban jelentkeznek, hogy a nőre kimondatott: »epekedel a te férjed után, ő pedig uralkodik terajtd«. Arra nincs terünk, hogy ezt az ígét minden vonatkozásban vizsgáljuk, csak arra utalunk, hogy a büntetés — csak látszólag igazságtalanul — mégjobban kihangsúlyozta a két fél viszonyában lévő bizonyos egyenlőtlenséget, azaz súlyosbította a nő alárendeltségét s emelte a férfi primátusát. Ennek azután átokverte életünkben sok fájdalmas és extrém következményét tapasztalhatjuk akár a férfi brutálitása, akár a nő uralmi törekvése irányában... (Különösen a keresztényiség bármilyen hatásától érintetlen primitív népek életterületén nyilvánvaló ez.) A lényeg az, hogy ez fájdalmas büntetés. *De Istennek e számunka terhes büntetésén változtatni, alóla kibújni éppoly bűn, mint a büntetést okozó bűn!* (Ha a csinytevő gyermeket sarokba térdeltetjük, annak minden vágva e kellemetlen helyzetén a nagy javára változtatni, de ha ezt megteszi s — mondjuk — feláll térddepléséből, azzal újabb vétket követ el, hacsak maga a szülő nem oldja fel a büntetés alól.) A sátán az emberiséget is ismételten rá akarja venni, hogy leszaggassa a büntetésnek bilincseit, melyeket pedig ómiatta kell hordanunk. (Zs. 2:3.). Ilyenkor tünteti fel Isten rendeléseit vagy büntetéseit igazságtalanoknak s magamagát az irgalom és »felvilágosodottság« képviselőjének. Innen érhető, hogy mindig a »felvilágosult« materialista mozgalmak írják zászlajukra — egyidejűleg a biblia tekintélyét is elvetve minden vonatkozásban! — a »feminista« törekvések jelszavait (figyelemreméltó e két tény állandó találkozása.). S amint a világ állandóan azon van, hogy beszűrődés útján saecularizálja az egyházat is, ennek következtében a fentieknek különféle bizonytalanságot, téves nézetet eredményező hatásai állandóan kísértének az egyházban is. *Amit általában a »feminista« mozgalmak és gondolatok alatt értünk, az szentíráselles!* Annál is inkább, mert a szentírás ezt a fájdalmas kérdést is megoldja a megváltás rendjében. Legyen elég annyit megállapítanunk, hogy a »bűn rendjének« sok meglévő és megoldatlan problémája vezethető vissza a fentiekre. És ez a körülmény a legnagyobb mértékben óva int attól, hogy a fennálló bűn alatti rendet minden igazságtalanságával, szentíráson kívüli törekvéseivel és megoldatlan problémáival a »teremtési rend« fogalma alá tartozónak vegyük!

Másodsor az is fájdalmasan természetes, hogy a bűn növekszik és az első bűnnek (eredendő bűnnek) számtalan következménye mérgezi az ember életét. A házasság kérdésének szempontjából a fentiekben kívül idetartozik a paráznaság, házasságtörés, állatiasság, érzéktiség, bujálkodás, perverzítások végtelen szomorú és széles skálája. És ebben legszomorúbb a férfi sátáni primátusa. Ennek kö-

vetkezésében sokminden természetes és megengedett a férfi számára, ami tilos a nőnek (evilág szerint!). S ezt a sátáni igazságtalanságot maga az azt szerző sátán úgy igyekszik »megoldani«, hogy a modern nőnek férfi-erkölcsöket akar a dñi, ahelyett, hogy a férfit is visszavezetné a jóértelemben vett női erkölcs szintjére. Csak annyit szögezzünk le, hogy Isten ígéje szerint a nemi életnek, perverzitásnak minden házasságelötti, házasságonküüli formája, módja, sőt a házasságonbelüli eltévelyedesei is büntetését el nem kerülhetö bñn.

A bñn rendjének házassága.

A bñr rendjében az összes eddig elsoroltak s azok ki nem fejtett következményei a házasság intézményének megromlására irányulnak. Jól mondja egy nagy etikus: »Ha valamely nép vagy korszak erkölcsi állapota után tudakozódunk, tekintetünk mindenekelött a házaseslet állapotára irányul. Minden egyebet aszerint ítélünk meg. Ha a nép házaseslete meg van zavarva, akkor tudjuk, hogy e nép egyéb erkölcsi állapota is rossz lábön áll. És ha egy nép erkölcsi állapotát akarjuk emelni, mindnyájan azt mondjuk, hogy mindenekelött a házaseslet viszonyain kell javítani...« (Luthardt: A keresztyén-ség erkölcsstanáról. Ford.: Csiky-Szóts. Bp., 1911. Magyar Prot. Irodalmi Társaság, 107. l.)

A bñn rendjének házasságával természetesen már magában a szentírásban is találkozunk. Éspedig kétféle értékelésben: mint megtört és mint elítelt gyakorlat. Az elsöt az Öszövetség képviseli, a másodikat az Újszövetség. S ez érthetö is: a kérdést megoldó »megváltás rendje« Jézus Krisztus eljövetelében lett való-sággá s az egész Öszövetségnek nyilvánvaló evonatkozásában is az üdvörtörténi, Krisztusra utaló jelentösége. Ezért kell gondosan szétválasztanunk a két isteni kijelentés állásfoglalását. S ezt nem mi tesszük önhatalmúlag, hanem maga az egyedül illetékes Úr Jézus, mint alább látni fogjuk.

Az Öszövetségben még találkozunk a »felavatott paráznánö« intézményével (Gn. 34:31. Gn. 38:21.) Természetesen, üdvörtörténi okok miatt, a késöbbi »lelki Izrael«-re való tekintettel érvényesül az a megítélés (I. Kor. 6:18. stb.) hogy »Ne legyen felavatott parázna nő Izráel leányai közül« (Dt. 23:17.) Ugyancsak találkozunk az Öszövetségben a poligámiával ismételt, melyet az Újszövetség elítél (V. ö.: Gn. 28:9, 29:27, Dávid feleségei, Salamon egész háreme: I. Kir. 11:3. stb. — I. Kor: 7,2, stb.), És szerepel az Öszövetségben a jogos elválás is, hogy a bñn rendje miatt türethetlenné vált helyzeten enyhítsen. Mint Jézus mondja: »Mözs a ti szívetek keménysége miatt engedte meg néktek, hogy feleségeiteket elbocsássátok...« (Dt. 24:1. — Mt. 18:8.) — Az Újszövetség állásfoglalásával az üdvösség rendjével kapcsolatosan foglalkozunk alább

(De az Öszövetség még igen magas erkölcsiséget képvisel ahhoz képest, amivel a bñn rendjében élö világban mindenütt és mindenkor találkozunk! Bennünket most csak a keresztyén s közelebbröl az evangélikus keresztyén terület érdekel. S a magunk portáján söpörve

szomorú következményeit látjuk annak, hogy milyen súlyos tévedéseket eredményez az a körülmény, hogy a teremtés- bűn-, megváltás-rendet összekeverjük, nem választjuk szét világosan és következetesen, — vagy csak a teremtés- és megváltás két rendjét alkalmazzuk. Ilyen értelemben alapítunk egyrészt minden liberális felfogást és gyakorlatot Luther azon állásfoglalására, mely szerint a házasság csak »weltliches Gescheft«. Másrészt ez a magyarázata annak, hogy Luthernek is sajnálatos tévedései vannak e téren (Mentségére felhozható ugyan az akkori kaotikus helyzet és az, hogy a pápaság szentírásellenes gyakorlatával szembeni harcában ragadtatta magát téves kijelentésekre.). Pl. az egész életre kiható jelentőségű és Krisztusnak egyházához való páratlan viszonyát példázó házasság kérdésében azt mondja, hogy »a házasság testileg külső dolog, mint bármely más világi cselekedet. Amint épp egy pogánnyal, zsidóval, törökkel, eretnekkel együtt ehetem, ihatom, alhatom, járhatok, lovagolhatok, futhatok, beszélhetek és üzletbe bocsátkozhatom, éppúgy léphetek házasságra is és maradhatok ebben övele.« (1522-ben a házasságról kiadott beszéde.) Igen, a teremtés rendjében, amikor még in integra natura volt az ember, az megállana, de nem beszélhetünk így a bűneset óta. És még akkor is fennmarad annak követelménye, hogy csak az Isten által neki rendelt féllel léphet valaki házasságra. De a saecularizálódás az egyre nagyobb mérvű hiteltelenedés miatt az a helyzet, hogy vajmi kevesen tudakolják előre Isten akaratát házaseletük lehetőségére és jövője felől s azután, amikor aratják azt, amit vetettek, menekülni igyekeznek a pokollá vált házasságból. Sőt sokszor még egyházi körök is amellet törnek lándzsát, hogy a »teremtés rendjéhez tartozó polgári jellegű dolgokban« szabadon cselekedhetik az ember. A szentírás ezen a ponton nem ismeri a »ius civilis« fogalmát!)*

* Györi János eszméltető cikke bizonyára visszhangot fog kelteni s többen is theologiai kritika tárgyává fogják tenni nem egy sajátos érdekes megnyilatkozását. A magam részéről már most megjegyzem, hogy Györi Luther-kritikáját igazágtalannak tartom. Mégpedig azért, mert Luther »sajnálatos tévedéseit« (valóban azok?) alig vihetjük vissza arra, hogy ő nem különböztetett kellőképpen a teremtés-, bűn és megváltás rendje között, illetve, hogy ő nem vette eléggé komolyan a bűn állapotát. Egészen más értelemben beszél Luther írásaiban a külső rendről (äus-erliche Ordnung) vagy világi dolgokról, ügyekről (weltlich Ding). — Itt jegyzem meg azt is, hogy félreérthető a teremtési és megváltási rend »analogiájára« képzett »bűn rendje« kifejezés. A rend (Ordnung) fogalmában benne van az, hogy Isten rendelte, akarta, teremtette; a bűnről ez olyan értelemben nem mondható el, mint a teremtésről vagy a megváltásról. Sokkal helyesebb a »bűn állapotáról«, »valóságos hatalmáról« vagy ehhez hasonlólról szólni

Szerkesztő.

C) A házasság intézménye a megváltás rendjében.

Két bevezető megjegyzés.

A szentírás bizonyossága szerint már a teremtés előtt Isten terében volt a bűneset s ezzel kapcsolatban a megváltás szükségessége. Nem az a helyzet tehát, hogy a sátn megrontotta Isten »igen jó« teremtett világát s most azután Isten kénytelen volt a helyreállítás lehetősége után nézni. Az jnciativa Isten kezében van s ez mutatja az Ő abszolútságát. Ez kitűnik abból, hogy a kinyilatkoztatás szerint a mindenség nemcsak hogy Krisztus által és Krisztusban, hanem Krisztusra nézve is teremtett. (Kol. 1:16.). Hiszen betegség után tudjuk igazán becsülni az egészséget, a paradicsom elvesztése után az Édent és a haragvó Isten megismerése után a szerető mennyei Atyát. A változatlan Édesatyát nem tudta értékelni a tékozló fiú, amíg otthon volt s csak visszakerülése után tudta meg, mi az atyai ház. Messzire vezetne e kijelentés konzekvenciáinak levonása, csak az tette szükségessé e rövid vázlatot, hogy egyáltalán tisztán lássuk a három kategoria helyénvalóságát (teremtés-bűn-megváltás rendje).

A három rend közül a teremtés rendje tulajdonképpen csak a szentírás közlése arról, ami volt. Gyakorlatilag mi csak a másodikkal és a harmadikkal kerülünk, illetve kerülhetünk kapcsolatba. Mindnyájan a bűn alatt, Isten haragja alatt vagyunk eredetileg s az újjászületés által kerülhetünk kapcsolatba a megváltás rendjével. A bűn rendjébe beleszületünk, s amint a teremtés rendjébe egykor teremtettünk, úgy kell új teremtés által bejutnunk a megváltás rendjébe is. (II. Kor. 5:17.). Enélkül az újteremtés nélkül minden házassági reform ellenére is kárthatban marad az ember, legfeljebb arról lehet szó, hogy — hasonlat által élve — óvintézkedéseket tegyünk-e egy halott »megbetegedése« ellen? Erről csak akkor lehet szó, ha előbb feltámasztottuk. Ennek az állításnak a következményét a Függelékben vonjuk le.

A megváltás rendjének anthropológiája, különös tekintettel a házasságra.

Az emberen kezdődött a teremttség megrontása, rajta keresztül történik a helyreállítás is. Amint az egész »teremtett világ hiábavalóság alá vettetett, nem önként, hanem azért, aki az alá vetette« — az ember miatt — ugyanúgy »a teremtett világ sóvárogva várja az Isten fiainak megjelenését«, hogy »maga a teremtett világ is megszabadul(hasson) a rothadandóság rabságából az Isten fiai dicsőségének szabadságára.« Ezért Isten újjáteremtő programja gyakorlatilag az egyes ember újonnan születésén kezdődik s az eschatologikus távlatokba nyúlik.

A megváltás rendjében Isten előtt nincs sem férfi, sem nő, mint ahogyan a teremtés rendjében is az ember nem mint férfi és nő létezett Isten előtt, amint azt a »kultúrparancs« megadásában láthatjuk. Viszont ugyanakkor megmarad a férfinak már a teremtés rendjében megvolt bizonyos primátusa. A lényeg azonban az, hogy

a különbséget átkossá tevő bűn távolíttatik el, illetve a megszentelődés útján céltudatos harc indul e bűn ellen.

Mert sohasem a különbözőségeken van a baj forrása, hanem mindig az azt kihasználó bűnben, sátánban. Egyenlőség soha nem volt, nem is lesz, még az örökkévalóságban is különbség lesz a megváltottak között, de a bűn nem teszi azt átokká többé az azonos üdvösséget elnyertek között: V. ö.: Mt. 20:1—16., v. ö.; Lk. 19; 11—19. És épp Isten országában a céltudatos harc ténye már maga óriási jelentőségű a férfi és nő különbözősége problémájának megoldásában.

A megváltás rendjének házassága.

A megváltás rendjének anthropológiájából a házasság kérdésének a megoldásához azon a ponton vezet át az út, hogy a nyilvánkoztatás szerint nemcsak a hívők gyülekezete a maga összességében, de az egyes hívő is a Szentlélek temploma. Ebből folyólag a parázsnaságnak minden faja abovo ki van zárva. (I. Kor. 6:15—20.) A házasságelőtti nemi étellel már előre megsértetik a jövő házasság s nem is válik igazi házassággá, hacsak Krisztus vére által nem töröltetik el a mult bűne. Bár igen gyakran még a bűn eltörlése után is hordozni kell a *következményeket*, mint ahogyan pl. egy bűne következtében lábát elvesztett embernek a bűnbocsánat elnyerése után sem nő ki újra a lába. Isten ezen a ponton is éppen nem csúfoltatik meg. A bűn rendjének általános felfogása szerint ezt szinte egyáltalán nem veszik figyelembe. S itt nyilvánvaló, hogy a keresztyén házasság már előzményeiben is elképzelhetetlen Krisztus nélkül, akár a büntől ígéje által preventíven megóvó (Zsolt. 119:9.), akár az elrontott multat bűnbocsánata által helyrehozó értelemben.

A megváltás rendjében élő ember számára a házasság nem magától értetődő velejárója a felnőtt korba jutásnak. Házasságával kapcsolatban mindenkinek tisztáznia kell két primér jelentőségű dolgot Isten akaratát tudakolva. Az egyik így hangzik: Isten tervei szerint egyáltalán házasságra rendeltetem-e vagy pedig megadatott nékem az a külön kegyelmi ajándék, hogy csak az Úrnak szolgáljak? (I. Kor. 7:32—33. — v. ö. Luther szavaival, melyek szerint Isten »sublimi ac supernaturali *gratia* ea libertate *donavit*, quo possint extra hunc ordinem« vivere.) A második pedig az, hogy ki rendeltetett néki hitvestársul? Ismételnünk kell, hogy most csak a megváltás rendjének alapján vizsgáljuk a kérdést s ez esetben az is nyilvánvaló, hogy hívő fél csak hívő házastársat vehet magához éppen a megváltás rendjének nem fictiv, hanem valóságos volta miatt. (I. Kor. 7:39/b, stb.) E fenti szempontok figyelmen kívül hagyása miatt megintcsak végtelen sok nehézség származik. Saeculáris előzmények saeculáris következményeket vonnak maguk után a »megoldásokban«.

Nézzük e rend alapján a házasság kérdését közelebbről. Elég tekintetben azt megállapítanunk, hogy — a teremtetés rendi állapotok alapján — a bibliai házasságnak két jellemvonása van: boldog és

szent. Boldog, amennyiben maga az Úr a boldog mennyországunk a példájával az emberi életviszonyok közül éppen a házasság intézményét választotta (Mt. 22.). Ezt alátámasztja az, amit a teremtsérend szempontja alatt állapítottunk meg a házasság boldogságáról. — Szent, amennyiben az Úr a maga gyülekezethez való viszonyát — mely szent és páratlan — ehhez az intézményhez hasonlítja, mint amely az ember összes viszonyai közül a legméltóbb arra. És ebben a házasságban az Istenben vetett gyermeki hit alapján minden, a gyermekáldás is a hit szerint van (I. Kor. 7:3-6.).

Házassági elválás.

Amint a teremtséi rendben felbonthatatlannak szereztetett a házasság (Gen. 2:24.), ugyanúgy az Úr kommentálása szerint a megváltás rendjében is minden kétséget kizáróan az. (Mk. 10:8—9.) Ez annyira egyszerű és világos megállapítása, hogy általában csoda, miért nem érvényesül ez egyetemlegesen a keresztyénség területén! (A szentírás mellett nem szükséges Lutherra hivatkoznunk, de ő is világosan kimondja ezt az egyház babilóni fogságáról írt művében.)

Két esetben bomlik fel a házasság. Ha valamelyik fél házasságtörést követett el. Ilyenkor tehát a földi törvényszék is nem felbontja a házasságot, legfeljebb kimondhatja a jogi következményeivel ezt a tényt. (Mt. 19:9.) — És felbomlik a házasság akkor, ha Isten az egyik felet hazahívja s akkor az életben maradó fel szabadul a házasság törvénye alól. (I. Kor. 7:39.). Minden más esetben történő válás tudatlanságból (Mt. 22:29.) hamis száralomból s általában a bűn rendjében élő saeculáris gondolkodásból fakad! Egyúttal pedig Isten törvényének a megsértése. — A szentírás még abban az esetben sem engedi meg a válást, amikor az egyik fél nyilvánvalóan hitetlen (I. Kor. 7:12—13.). (Luther megengedhetőnek vélte a hívő fél üdvösségének veszélyeztetése esetén, de ha valamelyik fél *igazán* hitben van, ilyen eset nem fordulhat elő, különösen ha gondolunk a Jézus nevében elmondott hívő imádságok lehetőségére és valóságára!)

Bármilyen alapon elváltak újra házasságra nem léphetnek (Mk. 10:11—12. Mt. 5:32/b, I. Kor. 7:11.). Tehát még az úgynevezett ártatlan fél sem, a házasságtörés esetében. Csak az léphet újra házasságra, akinek Isten bontotta fel házasságát (özvegyiség), mert ez bűn és paráznaság nélküli. (Természetesen nem tartozik ide a gyilkosság útján való megözvegyülés, hasonlóképpen a legnagyobb körülménytést igényelnének az ú. n. holtányilvánítások is.)

A házasság kérdésével való tüzetesebb foglalkozás közben egy nyilvánvalóbb az, hogy a férfi-nő viszonyában, a házasságban valami fenséges nagy dologról van szó, amelyet Isten igen szigorúan számonkér, bármilyen rendben történjék is a megsértése. És Isten szigorúságának alapja abban a tényben van, amit Ő a procreatio-ban, a házasság boldogságában és a házasságnak Krisztus és az egyház egymáshoz való viszonyát példázó mysteriumában ezen intézményhez fűzött.

FUGGELÉK.

Gyakorlati tennivalók irányművei.

Az egyház lényege szerint idegen test a világban, mely állandó igényt támaszt a világgal szemben. Isten igényét. Amikor tehát a házasság kérdésének gyakorlati tennivalói felől gondolkodunk egyedüli norma normánsnak csak a szentírást, közelebbről e vonatkozásban a megváltás rendjét vehetjük. Hogy a bűn alatti világ hogyan oldja meg e kérdést, abból reánk nem sok tartozik. Az egyház azonban a maga részéről az Isten szerinti ideált kell hogy célul tűzze. (I. Kor. 5:12—13!)

A) Orvoslandó bajok.

Az egyre rohamosabb saecularizáció ellen csak az intenzív evangélium-hirdetés hatásos. Az egyházak nem fújnak bizonyos zengésű kürtöket a megváltás rendjébe való belépés szükségességéről, módjáról, tényéről és következményeiről. Amíg a baj fennáll, addig nem sokat segít a jó házassági agenda sem.

Nincs erőteljes, világos, egységes tanítás, mégkevésbé eljárás a nemi élet, házasság dolgainak kérdéseiben.

A közkézen forgó házassági agendák nem veszik figyelembe a tiszta szentírási tanítást.

B) Irányelvek.

1. A lelkipásztor ne legyen vakoknak vak vezetője, hanem tisztában lévén a hit dolgaival, sőt abban élvén, lehessen Isten alkalmas eszköze arra, hogy örökéletre hívatott lelkek valóban átkerüljenek a bűn rendjéből a megváltás rendjébe.

2. Nála házasságkötésre jelentkezőknél tisztázza, hogy új teremtetése a Krisztusban, házasságra rendelte-e őket az Úr és pedig éppen egymással?

3. Minden kétséget kizáróan világos, hogy az eskü (s következőleg a házassági eskü is!) tilos. Jézus világosan kimondja: »Teljességgel ne esküdjetek! (Mt. 5:43.). Ő maga is nemcsak mondotta, legyen a ti beszédetek: úgy-úgy, nem-nem, hanem így is járt el számtalanszor, amikor mintegy eskü alatt ünnepélyesen nyilatkozott: »Bizony-bizony!...« (Amén, amén = igen, igen, úgy-úgy), vagy amikor esküvel kényszerítettett szenvedései alatt, akkor is csak az igennek megfelelő »Te mondad!« volt a válasza. Egészen érthetetlen e ponton a »keresztyén« gyakorlat. Talán a házasság kérdésében a különféle rendek (bűn-megváltás) tisztázatlansága miatt ijesztően elburjázott fegyelmezetlenségek, zavarok és viszásságok s a házasság intézményének romlottsága provokálta ki ezt a kétségbeesett, de a helyes utat egyáltalán nem pótló védekezést. Tudtommal a külsőségeiben konzervatív olasz agenda sem ismeri az esküt, hanem csak a kérdésre felelt »igen«-t. Luther nagyszerű házassági agendájában (»De copulatione coniugum pro rudioribus parochis.«), nem is sejteti az eskü lehetőségét! Igaz, talán nagy zökkenőkkel járna házasságkötési gyakorlatunkban az eskü tisztá-

zása, de az Írás mindenekelőtt! S megtalálható megfelelő előkészítés, még inkább komoly missziói munka után a módja e kérdés rendezésének. Helyezzük jogaiba Isten teremtő gondolatai szerint a házasság intézményét s akkor éppen nincs szükség arra, hogy erőteljen — s még hozzá írásellenes — esküvel kelljen támogatnunk, komolytalanná téve eljárásunkat az újraesketésekkel!

4. A házassági agendában az Írásnak a házasságra vonatkozó teljes tanítását kell adni, mint azt nagyjából Luther is teszi fentemlített igen jó agendájában. A megfelelő kérdések és korabeli szokások alkalmazása után (itt van hely esetleges kialakult helyes pedagógiai szokások beiktatására...) házastársaknak jelenti ki a feleket és pedig az Atya, Fiú, Szentlélek nevében. Ezután — kissé rendszeresebben összefoglalva — szól tisztán az ige szavaival a következőkről: a) fundamentum status, b) mandatum Dei de hoc statu, c) de cruce huius status és d) consolatione huius status. Végül áldó imádság következik.

5. Elváltak semmiképpen nem »eskethetők«, újra, akár mindkét fél, akár csak az egyik fél elvált s bármennyire »ártatlan«. (I. Kor. 7:11. a.).

Györi János.

Hit és tudás a fakultatív vallásoktatás kérdésében

A fakultatív vallásoktatás kívánói a következő argumentációval állottak elő: *a tudás szempontjából minden hit fikció*; valamennyi formájában nem okvetlen észellenes ugyan, de érvekkel úgy mégsem bizonyítható, mint a tudomány igazságai, ezért töröltessek a kötelezően tanított tantárgyak sorából. Máskülönbent olyanok, akik a hitet, nevezetesen a keresztyén hitet vallani nem tudják, tanítása folytán annak vallására kényszerítettek, ez magában véve is képmutatás és igazságtalanság. *Taníttassék tehát közoktatásunkban a tudás minden hit nélkül* s bízzuk rá a tanulókra, illetve szülőkre, hogy tudásukhoz ki milyen hitet akar még tanulni s vallani, aki éppen szükségét érzi annak, hogy tudását a hit megvilágításába állítsa. Egészen más volna, ha a keresztyénséget is úgy tanítanák, mint pl. a pogány római, vagy görög vallást, tehát nem mint hitet, hanem mint tudásanyagot; ezeknek tanításánál senkitől sem követelik meg, hogy tudásukon felül higgyen is bennük. Mivel azonban a keresztyénséget ma még így nem lehet tanítani, mert élő vallás, bízzuk ki nekik tetszésére, hogy tudását ebbe a hitbe ágyazza-e, esetleg egy másikba, vagy egyikbe sem.

Ez a külső látszatra világos, ellentmondást nem tűrő érvelés következetesen visz a gyakorlatban a fakultatív vallásoktatás bevezetésére. Vizsgáljuk csak meg, hogy ez az argumentáció minden ponton helyes-e, ill. megfelel-e a tudásról vallott mai világképünknek, melyet intelligenciánk a legmagasabb fokon vall s így el kell-e fogadnunk mindenkinék, aki nem akar tudásában elmaradottnak tekintetni;

roviden: megfelel-e annak a világnézethez, melyet ma egyetemlegesen és egyöntetűen igazságnak látunk?

A hit, a tudás, az erkölcs, a művészet az ember alapviszonyainak olyan kifejezései, melyeket egymástól elválasztani legfeljebb csak elméletben lehet, de a valóságban, a gyakorlatban — azonfelül, hogy megkülönböztethetők — egymástól radikálisan szét nem választhatók. Az ember osztatlan, egy, egész: individuum, nem lehet megosztani, részeire széthasogatni. Ha megpróbáljuk, pl. a tudást, mint alapviszonyt és ennek kifejezését megsemmisíteni, menten a hit, az erkölcs vagy a művészet formáiba bújik, de az emberi természet egészéből ki nem rekeszthető. Ugyanígy van a hittel is. Ha megpróbáljuk megsemmisíteni, negligálni vagy leválasztani, a tudás álarcában jelenik meg; ideig-óráig lehetünk annak az illúzióknak áldozatai, hogy sikerült végleg megszüntetnünk, hovatovább azonban ráébredünk, hogy csak más alakot öltött, lényegében éppúgy megvan, mint azelőtt, él, virágzik, sőt talán még jobban, mint annak előtte.

A tudás magában véve nem állhat meg, a »tisztá tudás« *lufajdonképpen illúzió*, mert ha a hitbe való ágyazottságából kiszakítjuk, maga fejleszt magából önmagának világnézetet, hitet, amely a tudás álarcában, formáiban jelenik meg, de valójában ésszel éppúgy bizonyíthatatlan, mint a többi hitek, hiszen már nem is tudás, hanem hit, miután észrevétlenül átlépte a kettő határvonalát; hogy a határvonal emez átlépése rejtetten és csak az ébren figyelő számára észrevehetően történik legtöbbször, az semmit sem változtat a határátlépés tényén... Volt idő, kb. egy fél századdal ezelőtt, beszéltek »előfeltétel nélküli« ismeretről, hitek is abban, hogy lehetséges »tisztá tudás«, mely mindenfajta hittől elválasztható és független: végeredményképpen azonban ennek lehetségessége, ill. lehetségességének állítása, vallása, már maga nem tudás, hanem világnézet, éppen olyan hit, mint lehetségességének tagadása. A hit nélküli tudás is hit, világnézeti álláspont, vallás, mely éppúgy be nem bizonyítható, az ész útján be nem látható, magától értetődő, mindenki számára evidens, mint minden más vallás tanítása, nem tudományos igazság tehát, hanem vallási követelmény, a pozitívizmus hitének állítása. Nem evidens az ész számára, jóllehet egy korszak alapmagatartása, kollektív életformája sokáig már-már az igazság illúzióját kölcsönözte neki. Ez az illúzió napjainkban szétfoszlott, minthogy szerte kellett foszlania, mert a kor alapmagatartása megváltozott, míg ha tudományos igazság lett volna, megmaradt volna ma is és mindig — legalább relative, a magasabb fokú igazság egy alkalmazott eseteképpen — igaznak.

Arról tehát nem lehet szó, hogy közoktatásunk hitnélküli »tisztá tudás« adjon, mert hiszen az előbbiek értelmében ez így egy fajta hit már (ezenfelül hitbéli álláspontnak sem mai, progresszív, hanem egy jól fél századdal elmaradó, retrográd álláspont). Csak arról lehet tehát szó, hogy közoktatásunk a tudást milyen hittel, milyen hitbe ágyazottan nyújtsa. Vagy a keresztyénség hitében, vagy a pozitívizmus hitében, vagy pedig — elvileg éppolyan jogos követel-

mény — más egyéb hitek valamelyikében? További, már gyakorlati kérdés: egy hitben-e, vagy egyszerre több hitben?

Ha a tudás szempontjából mindegyik hitet egyforma értékűnek kell tekintenünk, — hiszen egyik sem bizonyítható, akkor ebből az következne közoktatásunk gyakorlatára nézve, hogy az általa nyújtott tudás *minden hitbe egyformán és egyszerre* ágyazzassék bele. Ez azonban képtelenség volna, már csak azért is, mert nem ismerünk minden hitet, nem ismerjük a mult hiteit mind és egyforma mértékben, a jövő hiteit meg egyáltalán nem tudjuk kikövetkeztetni előre. De mégha csak a mult és a jelen ismert hiteire szorítkoznánk is, nem volna-e értelmetlen tudásunkat olyan hitbe, hitekbe ágyazni, melyeket közülünk senki, vagy csak elvéve egykettő vall? De ha mindezeket a nehézségeket túljutnánk is szerencsésen, a valóságban az ilyen közoktatás nyomán olyan szellemi anarchia következne be — ébredező és még teljesen ki nem fejlett öntudatú ifjúságunkban pedig különösképen — olyan bábeli zürzavar állna be, hogy már egymás nyelvét nem értenénk, ami pedig közoktatásunknak nemcsak eredményével, de alapfeltételeivel is elmentébe jutna: közoktatásunk így önmagát pusztítaná el.

Hit és hit között tehát valami módon értékbeli különbséget kell tennünk. Jóllehet a tudás szempontjából ilyen értékbeli különbséget nem tehetünk, meg kell találnunk azt az elvet, amelyhez mérten az egyik hitet a másikkal szemben nemcsak megkülönböztetjük, de magasabb, sőt legmagasabb értékfokra is helyezzük. Ez az elv pedig — mivel a közoktatás az állammak egyik funkciója — nem lehet más, mint amely elvre mai államunk felépül és alapozódik: a demokrácia elve.

Melyik az a hit, melyet a magyarság többsége vall? Vajjon a keresztyénség-e, a pozitívizmus, vagy valamely más hit? Ha ezt eldöntöttük, akkor következetesen adódik belőle a gyakorlat számára az a döntés, hogy a közoktatás nyújtotta tudást *a többség hitébe** ágyazzuk bele; a nagyobb kisebbség hitébe szintén beleágyazzuk fakultative vagy a közoktatás keretein kívül, törvényesen elismert, megengedett intézményekben és közösségekben módot nyújtva erre is.

Hogyan állapítható meg azonban, hogy a mai magyarság többsége melyik hitet vallja? A felekezeti statisztikát elfogadva, azt kellene mondanunk, hogy a mai magyarság többségi hite a keresztyénség. Ha azonban nem fogadjuk el a felekezeti statisztikát azon az indokoltnak mondható alapon, hogy jóllehet ma még kényelmes-ségből, kényszerűségből, közömbössegből, opportunitásból sokan ei-

* (Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy az itt következő fejtegetések nyilván nem egyházunk theologiai gondolatait szövegezik meg a fakultatív hitoktatás kérdésében. Egyházunk theologiai szempontból első-sorban is a keresztség jogán kívánja a kötelező hitoktatást. Cikkünk szerzője itt csak azt gondoltja végig: mi következne logikusan abból, ha a tudás, a közoktatás vagy a többségi elv szempontjait fogadnánk el kiindulásul ebben a kérdésben. Szerk.)

tűrik, hogy valamely keresztyén felekezet tagjaiul tartassanak nyilván, még talán egyházi adójukat is önként megfizetik, de lelkük valósága szerint már elszakadtak ettől a hittől, csupán nem volt alkalmuk, nem kerestek maguknak alkalmat, vagy nem használták fel eddig az alkalmat ennek nyílt dokumentálására, — ez esetben más megoldás nem maradna fenn, mint a általános, titkos szavazással minden emberöltőben újra megállapítani a magyarság többségi hitét.

Ha pedig akár a felekezeti statisztikát fogadva el, akár egy ilyen általános, titkos szavazás vezetne arra az eredményre, hogy a magyarság többségének hite ez vagy az a hit, pl. a keresztyén hit, abból nem csupán az következne gyakorlatilag, hogy vallás-oktatásunkat hagyjuk meg közoktatásunk jelenlegi kereteiben, tantárgyként tanítva azt az eddigi módon mindenkire nézve kötelezően, hanem az is, hogy a közoktatásunk nyújtotta egész tudás ebbe a hitbe ágyazzassék bele, nemcsak alsó, középf, de felső fokon is. Az eddig volt felemás helyzet megszüntetésére kell törekednünk, a többségi hit alapján, a kisebbségi hitek szabadságának biztosítása mellett, különben közoktatásunk tisztázatlan, felemás elvi alapon állva, tisztázatlan és rendezetlen lelkű értelmiséget nevel, maga is züllesztzi kulturánkat, az önállótlan és felelőtlen tömegelemek civilizációjának nivójára.

Feelve végül arra az ellenvetésre, hogy a többségi hitet fogadva el közoktatásunk alapjául, olyanokat is kényszerítünk annak vallására, akik azt vallani nem tudják s nem is akarják, — csak annyit mondhatunk, hogy mindenfajta lelki erőszaktételnek ellenségei vagyunk, nem szabad semmilyen eszközt, a tudást sem egyéni buzgóságból vagy elvakultságból arra felhasználni, hogy valakit olyan hit vallására kényszerítsünk, melyet nem fogad el. De ha a magyarság az egyik hitet a maga többségi hitének, a magáénak, ezzel értékes hitnek vallotta, az nem lehet közömbös egyetlen jó magyar ember számára sem. Azzal, hogy tudását a magyarságnak ebbe a többségi hitébe ágyazzák bele, ennek a megvilágításába állítják legvégső fokon, csupán módot kap arra, hogy ezt a hitet megismerje. Viszont vaskos tévedés azt hinni, hogy egy hitnek ilyenén való megismerése szükségképen együtt jár annak a hitnek az erőszakolásával. Kísértése ez csupán, elő is fordul avatlatlan, vakhítű pedagógusoknál, de a tudás hitbeágyazottságával nem szükségképen jár együtt. A hitoktatás egyforma eséllyel nevel hitre és hitetlenségre, — vallja egy hosszú élet tapasztalása eredményeképen hazai pedagógusaink egyik legkiválóbbika. Ha nem így volna, akkor például azok, akiknek alkalmuk van teológiát tanulni, tehát hitüket a legmagasabb fokú tudatosság nyelvén is vallani, hitükben túlszárnyalnák az egyház többi tagjait. A teológiai oktatás tapasztalata pedig az, hogy sokszor hívő teológusok hitüket vszlik el, áll viszont ennek ellenkezője is, gyenge hitű, vagy kétkedő teológusok hitükben megerősödnek. A keresztyénség mult századi ellenségei kezébe a legtöbb szellemi fegyvert nem a hitetlenek természet-, vagy társadalomtudománya adta, hanem olyan teológusok, vagy teológiával is foglalkozó tudósok tudományossága, akik nem-

csak, hogy keresztyén vallásoktatásban részesültek alsó és közép fokon, de a kiknek alkalmuk volt tudásukat a legfelsőbb fokon is a keresztyén hit megvilágításába helyezni. Ez épolyan kísértése, de nem szükségképen velejárója a vallásoktatásnak és hittudománynak, mint a fanatizmus, és a tudással visszaélő, lelki erőszakot vevő vakbuzgóság.

A fakultatív vallásoktatásnak az a tervezett megoldási formája, hogy a vallásoktatás ellátóit továbbra is az állam fizeti, mint eddig, tehát anyagi értelemben a bevett vallásfelekezetek jogállását nem támadja meg, csupán a hittant tanulni nem akarókat menti fel a vallásoktatás alól, — jogilag kifogásolható. A vallásoktatásban nem részesülő gyermekek szüleinek adóiból is fedeztetik ez esetben az a vallásoktatás, melyet ők nem igényelnek. Ha nem igénylik, miért fizessék? Ha meg igénylik, miért ne lássák valami hasznát az ő gyermekeik is, legalább olyan formában, hogy a magyarság többségének hitét — annak elfogadási kényszere nélkül — megismerhesék, tudásuk ennek a megvilágításába, vagy ennek a megvilágításába is beállíttassék.

Ha a nemzet többségi hitének oktatását fakultatívá tennénk csak azért, mert a hitoktatással párosult vakbuzgóság visszaélhet vele, és végső fokon a hitbe ágyazott tudás helyett, a »tisza tudás« hitébe ágyazott tudást nyujtanánk kötelezően, az antidemokratikus magatartás lenne éppen azokkal szemben, akik a magyarság többségének hitét vallják.

A kötelező hitoktatás kísérleteit (lelki erőszak, atheizmus) nem oldja meg annak fakultatívá tétele, sem eltörlése, hanem egyedül a vallásoktatás magas színvonalra emelése. Magas színvonalú vallásoktatás minden esetben kényszer és erőszak nélkül lelki hasznára lesz annak is, aki azt a hitet nem vallja, nem vallotta és nem akarja vallani. Magas pedagógiai színvonalra emelni ugyan, — igaz — minden vallás oktatását lehet, de csak a többségi hit oktatásának van meg erre nézve személyi, anyagi, hagyománybeli, társadalmi, szellemi garanciája.

Dr. Ferdinánd István.

A feloldozás kérdéséhez

Grünvalszky Károly az úrvacsora egyik lényeges tényezőjéről, a feloldozásról igen figyelemreméltó fejtegetést közölt. Ehez kívánok hozzászólni.

Grünvalszky kijelenti, hogy a mi úrvacsorázásunkban a feloldás nem jó, a kötés pedig hiányzik. Egyenesen a gonoszlélek hted-magával való visszatéréseivel azonosítja a mai ágendális és liurgikus gyakorlatunkat.

Grünvalszky állításának igazolására idézi Ágendámat s kifogásolja, hogy a feloldozásban a földön szavak hiányoznak. Igaza van, hiányoznak. De ez a hiány nem olyan fontos, hogy abból erős kö-

vetkeztetéseket vonjunk le, mert az ember, még ha Isten szolgája is, mindent csak a földön végezhet. Grünvalszky azonban egészen másért kifogásolja e két szó kymaradását. Később kiünik, hogy azért, mert az égi feloldozást meg kell előznie a földi feloldozásnak. Sőt Luthertől vett egyik idézete szerint ha nincs meg a földi feloldozás, akkor az égi sincs meg. Ennyire fontos tehát a földön kitétel. Erre még kitérek.

Ami Ágendámban a kérés hiányára vonatkozik, tudnunk kell, hogy az az Agenda csak a többszázados szokás egyszerű lerögzítése s így az egységesítés legkezdetlegesebb célkitűzésén kívül semmiféle újításra vagy gyökeresebb változtatásra nem törekedett. A régi Ágendákban pedig, pl. a hivatalosként kiadott Karsay—Czékus Ágendában is hiányzik a kérés külön hangsúlyozása. De azért a kérés benne van ebben a kitételben: *az igaz meglérés feltétele melett.* Különben a ma használt liturgikus füzetben, melyet a püspöki és lelkeszi kar hosszas tanakodás után elfogadott, a kérés külön is megvan. Igaz, hogy nem a lelkesz, hanem a Szentlélek kezében.

Bizonyos megdöbbenéssel olvassuk hát, amit Grünvalszky a Keresztúri-féle Ágendával kapcsolatban mond: »A kötésről mindössze annyiban emlékezik meg, hogy teljes egészében idézi a kulcsok hatalmáról szóló ígét. Ezenkívül egy szót sem szól róla, *míg a mi abszolutiónk ugyanolyan terjedelemben foglalkozik a kéréssel, mint a feloldozással.* De hát ha a mi abszolutiónkban a feloldozás nem jó, a kérés pedig hiányzik, akkor nem foglalkozhatik velük azonos arányban!*

Jobb szerettem volna, ha a részletekkel oly behatóan foglalkozó cikkíró az úrvacsora kiszolgáltatásának egy valóban meglévő és fontos hiányára mutatott volna rá. Úrvacsorai liturgiánkban hiányzik a hálaadás, az eucharistia. Pedig az Írás a hálaadás poharáról beszél. Jézus is mindig hálaadás után törte meg a kenyeret és vette fel a poharat. Liturgiánkban a hálaadás a szertartás végére szorult, pedig annak a bűnbocsánat hirdetése után kell következnie. A feloldozás vígasztalásáért kell a hívőknek hálát mondaniok. Ez a természetes. A mi liturgiánkban a feloldozás után megismétlődik a bűnbánó ima, pedig hálát kellene adnunk, hogy »Isten újra kegyelmébe fogadott«. Ezt a hiányt én már rég érzem s hivataloskodásom utolsó éveiben a hálaadást mondtam el a feloldozás után.

Grünvalszky több kérdés megoldását tűzi feladatául. Az első a bűnbocsánat közvetítésének és ebben a véges ember szerepének kérdése. Megállapítja, hogy abszolutiónk rosszságának az az oka, hogy Krisztust, vagy a Krisztust és a Szentlelket tartjuk a bűnös

(Ez Grünvalszky szövegének (Ev. Theol. 1. sz. körlevél 4—5 l.) sajnálatos félreértése Grünvalszky csak a Raffay-féle Ágendáról állítja, hogy az »nem említi a kérést. Ettől megkülönböztetve szól a mai egyetemesen használt istentiszteleti rendünk abszolutio-formulájáról s itt a valószínűleg megfelelően állapítja meg, hogy az »csaknem ugyanolyan terjedelemben foglalkozik a kéréssel, mint a feloldozással.« Szerk.)

ember és a bűnbocsátó Isten között egyetlen közbenjárónak. Különbséget tesz a közbenjárás és a közvetítés között. A véges ember nem közbenjáró, hanem csak közvetítő. S ebben áll a kulcsok hatalma. Ámde a véges ember mellett közvetítőnek mondja még az egyházat, az ígét, a szentségeket, a hitet is. A szentekről megfellegette. Álláspontjának igazolására hivatkozik Luther néhány mondasára és az Apológiára, s ezek alapján azt tartaná helyesnek, ha a lelkész a feloldozást így adná: *ego absolvo te, én feloldozlak téged!* Így a papp, tehát a véges ember »a földön megbocsátja a bűnt s hirdeti, hogy amitt ő megold, az a mennyben is oldva lesz.«

Itt álljunk meg és vegyük nyugodtan szemügyre ezt az elődeinktől ránk nem örökölt s legtöbbszörnek nem is rökonszenves megállapítást. Vezessen és igazítson helyes útra maga Jézus.

Jézus a megbocsátásról azt mondja: Ha ajándékosat az oltárra viszed és ott eszedbejut, hogy atyádfiának valami panasza van ellened, hagyd ott az oltár előtt az ajándékosat, menj el előbb és kérd meg atyádfiával és azután jöjj és hozd áldozatul ajándékosat. (Máté 5,23.)

Majd így tanít imádkozni: És bocsásd meg a mi vétkeinket, amiképen mi is megbocsátunk azoknak, akik ellenünk vétkeztek. (Máté 6,12.) Az eredeti szövegben ugyan oifeiléma, tehát tartozás áll s így szószerint így kellene mondanunk: engedd el a mi tartozásainkat, amiképen mi is elengedjük azoknak, akik nekünk tartoznak, — ámdé a következő 14. és 15. vers világosan mutatja, hogy itt bűnről van szó: Mert ha *megbocsátjátok* az embereknek az ő vétkeiket (paraptoma és nem hamartia), nektek is megbocsátja a ti mennyei Atyátok, ha ellenben *nem bocsátotok meg az embereknek*, a ti mennyei Atyátok sem bocsátja meg a ti vétkeiteket.

Azt is mondja: *Légy hajlandó ellenfeleddel jókor, míg úton vagy vele, nehogy ellenfeled átadjon a bírónak, a bíró meg a törvényszolgának és börtönre vettessél.* (Máté 5,25.)

Ugyancsak a megbocsátásról azt mondja Jézus: *Ha vét ellened a testvéred, eredj, dorgáld meg őt négyszemközt. Ha hallgat rád, megnyerted a testvéredet. Ha pedig nem hallgat rád, végy magadhoz még egyet vagy kettőt... Ha ezekre sem hallgat, jelentsd a gyülekezetnek és ha a gyülekezet szavát sem fogadja, vedd úgy, mintha pogány vagy vámszedő lenne. Bizony mondom nektek, amit megkötök a földön, kötve lesz az égben is és amit feloldok a földön, oldva lesz az égben is.* (Máté 18, 15—19.) Ezután mondja Jézus az adósról szóló tanulságos példázatát, melyben bűneink, tehát Istennel szemben felhalmozott tartozásaink óriási nagyságát felebarátainknak velünk szemben elkövetett bűneink csekélységével állítja éles ellentétbe. De mindig az én, az egyes ember áll a középpontban. Nekem kell megbocsátanom az ellenem elkövetett vétket. Péter maga is így érti ezt, mikor megkérdezi az Úrtól: *Uram, hányszor bocsássak meg, ha vét ellenem a testvérem?* (Máté 18,21.)

Ugyanígy szól Jézus Márknál is: Mikor imádkozni felálltok, bocsássatok meg, ha valaki ellen valami panaszotok van, hogy a ti mennyei Atyátok is megbocsássa a ti vétkeiteket. (Márk 11, 25.)

Az Úr nemcsak megbocsátásról beszél tehát, hanem magabaszálásra is kötelezi az embert.

Lukácsnál azt olvassuk: *Ha vétkezik ellened a testvéred, fedd meg s ha magabaszáll, bocsáss meg neki. És ha hétszer vét is ellened és hétszer fordul hozzád e szóval: bánom! bocsáss meg neki.* (17,3—4.)

Mindezekben a helyeken *Jézus az embernek nemcsak jogává, hanem kötelelességévé tette, hogy az ellene elkövetett vétkeket megbocsássa. Ezzel azonban a véges embernek a bünbocsátás közvetítésében való szerepe ki is merült.* Az ember az ellene elkövetett bűnt feloldhatja vagy megkötheti, vagyis Istenre bizza a bűn elbírálását. Ha old, nincs vádló az Isten előtt és így nincs vádlott sem; ha köt, helyet ad a haragnak, mért meg van írva: *én megfizetek, azt mondja az Úr!* (Máté 16, 27. Róma 2, 6—8. Jel. 22, 12.)

Az oldás és kötés joga és kötelessége tehát a Szentírásban csak a személyesen tapasztalt és szenvedett vétkekre vonatkozik. Máté 18, 18-ban az összes apostoloknak adja Jézus azt a jogot és kötelességet, hogy az ellenük elkövetett vétkekkel számoljanak le, mert különben még imádságban sem fordulhatnak Istenhez a maguk tulajdon vétkeik megbocsátásáért. Ugyanígy adja meg Jézus ezt a jogot és kötelezettséget János 20, 21—23 szerint is az összes apostoloknak. *Mindig személyes bűnökről van szó.* Úgy, amint azt Jakab levele is mondja (6, 16): *Valljátok meg egymásnak bűneiteket és imádkozzatok egymásért.* Itt is a kölcsönösség a fő és nem az, hogy egyik ember ítélőként álljon a másik fölé. Kol. 3, 13 is azt mondja: *Engedjétek meg egymásnak, ha valakinek panasa van valakire, mint ahogy az Úr is megengedett nektek, ugyanúgy ti is.* Jézus követőinek seregében az az igazi testvéri állapot, ha az egyik testvér nyíltan és őszintén oda tud állani a másik testvér mellé és a szemébe nézve őszintén megvallja, ha vétett ellene. És a másik testvér ugyanolyan őszintén viszonozza a testvéri nyíltságot. Bizonyos, hogy mindkettőnek megtisztul és megnyugszik a lelke. És az is bizonyos, hogy így Isten akaratának megfelelő lesz az oldása vagy kötése.

Más kérdés azonban, hogy mi a véges ember szerepe az idegen bűnök megbocsátásával szemben. Grünvaldszky fejtegetése voltaképp csak erre a kérdésre szorítkozik. Azt vitatja, hogy a véges embernek joga van minden bűnnek a megbocsátására. *Igy lesz a véges emberből az egyetlen közbenjáró Krisztus mellett döntő közvetítő.* Döntő azért, mert oldozása vagy kötése az Istenre is kötelező. Azért nehezményezi az Ágendából hiányzó a földön szavakat is, mert szerinte a bünbocsátást a földön és az égben egyszerre megy végbe.

De hát itt akaratlanul is ajkunkra ül az a kérdés, amelyet Jézussal szemben is felvetettek: *Kicsoda bocsáthatja meg a vétkeket az egy Istenen kívül?* (Márk 2, 7. Lukács 5, 21.). Jézus maga felel e komoly és jogos kérdésre: *Az Emberfiának van joga és hatalma a földön a bűnök megbocsátására!* De csak az Emberfiának, senki másnak! S hogy ezt a neki megadott hatalmat ő maga is milyen kiméletesen gyakorolta, mutatja szenvedése óráján kínzóiert

Istenhez intézett könyörgése: Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek! (Lukács 23, 43.). *Tehát nem is ő maga oldozza fel gonosztevőit, hanem Isten irgalmába ajánlja őket.*

Itt érkezünk most el az ütközés kövéhez. Máté 16, 19-ben Jézus azt mondja Péternek: *Neked adom a mennyek országának kulcsait és amit megkötész a földön, kötve lesz a mennyekben is, és amit feloldasz a földön, fel lesz az oldva a mennyekben is.* Nem vitatható el, hogy ez a meghatalmazás csakugyan Péternek szól. Az sem kétséges, hogy nagy és kivételes jogosultságot kapott. Azt is nehéz elvitatni, hogy *a kitétel egész általánosságban is érhető, tehát minden bűnre vonatkoztatható.* Viszont ugyanolyan jupon azt is lehet vitatni, hogy a Péternek személye szerint adott e meghatalmazás is csak az ellene elkövetett vétkekre szorítkozhatik. Ezt bizonyítja nemcsak az apostolok valamennyiének adott jogosultság, hanem még erősebben bizonyítja a Péterrel folytatott és fentebb közölt beszélgetés is. A meghatalmazásnak egész általában, tehát minden bűnre való vonatkoztatását azonban mereven kizárja Jézusnak a Szentlélek ellen elkövetett bűnre vonatkozólag tett kijelentése: *Minden bűn és káromlás megbocsáttatik az embernek, de a Szentlélek káromlása nem bocsáttatik meg.* Ha valaki az Emberfia ellen emel is szót, megbocsáttatik neki, de aki a Szentlélek ellen szól, nem nyer bocsánatot sem ezen, sem a másvilágon. (Máté 12, 31—32. Lukács 12, 10.). Az ilyen ember Márk szerint örökkévaló bűnben vétkes. (3, 29.) János apostol szerint *is vannak halálos bűnök, melyek alól nincs felmentés:* Ha valaki látja, hogy vétkezik a testvére, de nem halálos bűnnel, imádkozzék és életet szerez neki, azoknak, akik nem halálos bűnnel vétkeznek. Van halálos bűn is, de én nem az ilyenekért mondom, hogy könyörögjön (I. János 5,16. 17.). *A halálos bűnre tehát sem a földön, sem az égben nincs bocsánat, megítélésére sem Péternek, sem semmiféle véges embernek nem adott Jézus jogot és így nem is lehet minden bűnnel szemben a véges embernek feloldozó joga és hatalma.* Legfőleg imádkozhatik érte.

Van még egy igenvitás hely, melyben a bűnbocsánat kérdéséről van szó. Ez János evangéliomának 20, 22.23. közlése. Eszerint Jézus feltámadása után és mennybemenetele előtt együtt volt tanítványai-val s rájuk lehelve így szólt: *Vegyetek Szentlelket, akiknek megbocsátjátok a bűnöket, azoknak megbocsáttanak, akiket megtartjátok, azoknak megtartanak.* Ez a meghatalmazás Péter primátusát éppen úgy kizárja, mint Máté 18,18. De nem az itt a fő. Még csak nem is maga a meghatalmazás, amely csak megismétlése a másnak adottaknak. Megdöbönt azonban a Szentlélek közlésének szokatlan és az evangéliumok másutt közölt elbeszéléseivel semmiképp meg nem egyeztethető módja. Az Apostolok Cselekedeteinek könyve is elbeszéli, hogy folyt le a feltámadott Jézusnak a tanítványokkal való utolsó találkozása. Azért mondhatjuk utolsóknak, mert mennybemenetele előtt történt és mert a tanítványok azutáni magatartására vonatkozólag utasítást adott. Az Ap. Csel. szerint megígéri, de nem adja a Szentlelket (1,8.). A Szentlélek adásáról illetőleg elküldéséről azonban éppen János evangélioma közöl fontos és döntő kijelentéseket. A Szentlelket nem Jézus adja, hanem az Atya (14,16),

az Atya fogja elküldeni (14,26 Gal. 4,6.); az elküldés célja pedig a tanítás, vigasztalás, felvilágosítás (14,26. — 16,13. 14). Csak egy helyen szól Jézus arról, hogy ő küldi el a Szentlelket, mint szószólót és vigasztalót, akinek a tiszte azonban csak bizonyoságtétel a Krisztusról (15,26). Az ó-testamentomban is sokszor van szó az Isten felkéréséről, az új testámentomban is nem egyszer olvasunk a Szentlélek kiöntéséről, vagy kézfeltétellel kapcsolatos megadásáról, de lehellet útján való közlésről csak itt olvasunk és ez a közlés az evangéliom más helyeivel is éles ellentétben áll.

De van ennek a közlésnek más egyedülálló sajátossága is. Ezért veszik sokan missziói parancsnak. Mert a Szentlélek közlésével kapcsolatosan azt mondja Jézus a tanítványainak: *Amint engem elküldött az Atya, én is elküldelek titeket.* É kiküldésre nem lehet súlyt helyeznünk. Jézus ugyanis az Ap. Csel. szerint *ugyanakkor* azt jelölte meg tanítványai feladatául, hogy maradjanak egyelőre Jeruzsálemben s *azután* menjenek ki és *legyenek tanúi a föld végső határáig.* És Jézus nemcsak a tizenkét tanítványának adott missziói parancsot, mikor őket Máté 10. szerint kiküldte, hanem a heven tanítványának is, akiket útegyengetésre küldött ki (Lukács 9,1—6), s meghagyta, hogy *tanítsanak, gyógyítsanak, és megtérésre buzdítsanak.* És a tanítványok jelentést teettek munkájukról. *Bűnbocsátásról azonban sehol egyetlen szót sem találunk.* A kiküldetés célja mindig a tanítás, az Isten országának eljötte és a bizonyoságtétel; a gyógyítás is csak megerősítő és igazoló jel volt az ige mellett. A legfőbb missziói parancs is (Máté 28,19. 20. Márk 16,15) a tanítást és a hívők közösségébe való felvételt teszi a tanítványok körelességévé. Péter is azzal indokolja meg a hét diakónus választását, hogy az apostolok hivatása nem a kiszolgálás, hanem az ige hirdetés. Júdás helyének a betöltésekor is azért jelölték Józsefet és Mátyást, mert ezek kezdettől fogva tanúi voltak Jézus tetteinek és beszédeinek és így bizonyoságtétel lehetnek. (Ap. Csel. 1,21—26. — 6,2—4.)

A János evangéliomában olvasható kiküldés tehát nem lehet önálló külön kiküldetés és aligha jelent többet, mint azt, hogy *amint Isten a Fiát elküldötte tisztiének e világon való betöltésére, ugyanúgy küldi most el Jézus is a tanítványait, tehát nem emberi vállalkozás, hanem isteni megbízás alapján végzik munkájukat.* Hogy pedig Jánosnál ez a történet így áll előttünk, azon nincs mi csodálkoznunk. mikor látjuk, hogy Pál apostol történetében a jeruzsálemi elfogatás három változatban van elmondva; (Ap. Csel. 21,31—33. — 23,25—30 és 24,6. 7) s ugyanúgy Pál megtérése is: (Ap. Csel. 9,1—19 — 22,6—16).

De térjünk vissza az alapkérdésre. Grünvalszky vitatja, hogy a véges ember döntőleg befoly a bűnök megbocsátásába, *tehát köthet és oldhat minden bűnt Istenre is kötelezően.* Én vele szemben azt állítom, hogy csak a mi ellenünk személyünk ellen elkövetett bűnök feloldása vagy megkötése dolgában van az embernek megadva a kulcsok hatalma. Az idegen bűnök dolgában pedig meg kell elégeznünk az Isten bűnbocsátó *kegyelmének hirdetésével.* Mi nem ítélhetünk a más szolgája felett, aki a maga Urának áll vagy esik

(Róma 14,4) Hogy ebben nem volna elég megnyugtató, azt elfogadni nem tudom. Mert mikor azt a kijelentést teszem: *Bízalok igazán megtérő hívek, meg vannak bocsátva a ti bűneitek: Isten újból kegyelmébe fogadott titeket*, — e biztatás teljes vigasztalás a megtérők számára s meghozza nekik a teljes megnyugtatót. Hogy pedig az igazán megtérést hangsúlyozzuk, ez nem gyengítése vagy éppen lerontása a vigasztalásnak, hanem természetes és logikus figyelmeztetés, hogy csakugyan életformáló legyen a bűnbánat és a megtérés. A meg nem térőknek pedig ugyanakkor szintén természetes és logikus a figyelmeztetés, hogy bűneik megtartatnak mindaddig, míg igazán meg nem térnek. De nem a véges ember, hanem az Isten igazsága végzi a kötetést.

Pál apostol nem sokat ad az emberek minősítésére. Azt mondja: Réám nézve mit sem jelent, hogy ti hogyan ítélték meg vagy holmi ítéletnap; sőt magam sem ítélekem magamról, mert bár semmit sem tudok magamra, mégsem ez igazol engem, mert az Úr az én megítélőm (I. Kor. 4,3.) Másutt meg azt mondja: Védhetetlen vagy óh ember, mind aki ítélsz, mert amiben a másikat elítéled, magadat vádolod, mivel ítélőlétedre ugyanazokat cselekszed (Róma 2,1). Az ítéllettől való tartózkodást többször is megismétli (Róma 14,4), nyilván Jézus ama szavai alapján: Ne ítélj, hogy ne ítéltessél, mert amilyen ítélettel ti elítélték, olyannal ítélnék titeket és amilyen mértékkel ti mérték, azzal mérnek vissza nektek is (Máté 7,1—2). És ez a mondas a bűnre is vonatkozik, amint azt az adósról szóló példázat is igazolja.

Mi tehát a véges ember szerepe a bűnbocsánat terén? *Az ön-maga ellen elkövetett bűnök megbocsátása vagy megtartása, az őt nem érintő bűnök dolgában pedig a bűnbocsánatot adó Isten kegyelmének hirdetése.* Így olvassuk ezt a Szentírásban is. Ap. Csel. 13,38-ban Pál apostol Antiokiában tartott beszédében ezt mondja Jézusról: Vegyétek tudomásul, atyámfiai férfiak, hogy általa *nektek bűnbocsánat hirdettetik* (13,38). Lukács 24,47-ben pedig azt olvassuk: Kell, hogy Jeruzsálemen kezdve az összes népek közt *hirdetessék az ő neve a bűnök bocsánatára*. Tehát csak a hirdetés az ember dolga, a bocsánat Istené. Ezért hívogat szakadatlanul, ezért nyugtatja az embereket: Térjetez hozzám és én is hozzátok térek (Es. 44,22). S ezért mondja Pál apostol a boldog biztatást, sőt diadalmas örömet: Nincs tehát már semmi kárhozzátásuk azoknak, akik a Krisztus Jézusban vannak: az élet lelkének törvénye agyanis felszabadított téged a bűn és a halál törvénye alól a Krisztus Jézusban (Róma 8,1—2). Nem emberi közvetítés dolga és eredménye ez, hanem isteni ajándék: Kegyelemből üdvözültetek hit által és ez nem töleték van, hanem Isten ajándéka. (Efezus 2,8). Őbenne van a mi váltságunk az ő vére által, bűneink bocsánata az ő kegyelmének bőségéből (Ef. 1,7. Kol. 1,14. 20). *A véges embernek, vagyis az Úr szolgájának tehát nem lehet más tiszte a bűnbocsátás dolgában, mint hirdetni a megtérni akaró és tudó embereknek az Isten Krisztusban megadott és nekünk ajándékozott kegyelmét.*

Még egyet. Grünvalszky azt állítja, hogy a feloldozás és a köz-

gyónás beletartozik a liturgiába. Magam is ezen a nézeten vagyok. De érzem és tudom, hogy a feloldozás s különösen a kötés a közgyónással alig egyeztethető meg. Legalább egyéni vonatkozásban nem. A magángyónásnál az Úr szolgája még beletekinthet a gyónó lelki világába és így bizonyos mértékig ítéletet is formálhat arról, de a közgyónásnál a gyónó és a gyóntató nem érintkezik egymással közvetlenül s így a gyóntató nem is bírálhatja el a gyónó lelki állapotát. Jól tudja ezt a római egyház, azért ragaszkodik a magángyónáshoz. De már maga a közgyónás is természeténél fogva kizárja, hogy a lelkész *ego absolvo te* kijelentéssel adja meg a bűnbocsánatot.

Az úrvacsora kérdésének sok más részlete is megvilágításra és tisztázásra vár. De ha hozzászól, senki se felejtse Pául apostol helyes megállapítását, hogy töredék az ismeretünk, töredék a prófétálásunk (1. Kor. 13,9). A teljes igazság az Úr!

Igy talán eljutunk majd egyszer a célultűzött »konszenzusra«.

D. Raffay Sándor.

Rövid hozzászólás a feloldozás kérdéséhez

Jó, hogy Raffay püspök megindította a hozzászólásokat a feloldozás kérdéséhez. Kár lett volna Grünvalzsky cikkét (1. sz. körlevél 4—22 l., 2. sz. körlevél 4—9 l.) hallgatással befejezett ügyé nyilvánítani, hiszen ő csak megkezdte a kérdés tisztázását s maga írta bevezető soraiban: »előreláthatólag igen sok vélemény meghallgatására és megvitatására van szükségünk ahhoz, hogy jó és közös megállapodásra jussunk.« A vita tehát kívánatos. De az is kívánatos, hogy előre haladjunk. Mivel pedig leghamarább ez év őszére várhatunk s közölhetünk újabb tanulmányt e tárgyban, szükségesnek látom, hogy az addig megjelent, egymásnak meglehetősen ellentmondó két cikk után megkeressük azt a pontot, melyen a vitát folytatni ígéretes vállalkozás, ill. elzárjuk azt az utat, mely csak zsákutcába vihet.

Raffay püspök Grünvalzsky cikkének ahhoz a részéhez szól hozzá, mely a *bűnbocsánat közvetítéséről* és ebben a véges ember szerepéről szól, megoldást keresve. Raffay püspök elutasítja a véges ember közvetítő szerepét a bűnbocsánat nyújtásában, sőt a sorok közt római katolikus felfogásúnak bélyegzi Grünvalzsky álláspontját. (»A szentekről megfeledkezett.«) Igazolásul Jézusra hivatkozik. Felsorolja az evangéliumokból azokat a mondásokat, melyek az emberek közt való kölcsönös megbocsátásra, békülékenységre intenek. Azt állítja, hogy ezek sorába tartozik Mt. 16,19; 18,18; Ján. 20,23. is. Az oldás és kötés joga és kötelessége a szentírásban szerinte mindig csak a *személyesen* tapasztalt és szenvedett vétkekre vonatkozik, de nem az *idegen* bűnökre, nem minden bűnre. A kulcsok hatalma csak a mi ellenünk, személyünk ellen elkövetett bűnök fel-

oldása vagy megkötése dolgában ada: ott meg nekünk. Az apostolok kiküldetésének célja is csak a tanítás és nem a bűnbocsánat. Az idegen bűnök dolgában meg kell elégednünk az Isten kegyelmének hirdetésével.

Rá szeretnék mutatni arra, hogy ezen a vonalon bajos lesz a vitát eredményesen folytatni. Raffay püspök exegesisé Mt. 16,19; 18,18; és főleg Ján. 20,23. verseire vonatkozólag szinte egyedül áll az evangéliumok írásmagyarázatában. Átnéztem a rendelkezésemre álló kommentárokat és sehol sem találtam hozzá hasonlót. Nincs exegéta, aki a bűnbocsánat adására felhatalmazó jézusi igéket *korlátozni* merné a személyesen elszenvedett sérelmekre. Megírélesem szerint nem volna szabad ezeket az igéket egy sorba helyezni a békülékenységre hívó intésekkel. Senki se tagadja, hogy Jézus a kölcsönös megbocsátásra ismételtén intette tanítványait. De hogy másféle bűnbocsánatról is szólt, az éppoly bizonyos, mint ahogyan az egész szentírás nemcsak az embernek ember ellen elkövetett bűneit teszi szóvá, de méginkább az Isten ellen elkövetetteket, sőt tanítja, hogy az embertársunk ellen elkövetett vétkekkel is voltaképpen Istent és az ő szent parancsolatát sértettük meg, következésképpen nincsen fontosabb számunkra, mint az *Isten* bűnbocsánata. Hogy pedig Isten az ő bűnbocsánatát emberek által csak hirdeti-e vagy pedig valósággal nyújtja is, erre nézve döntő Mt. 16,19; 18,18; és Ján. 20,23. magyarázata.

Idézek idevágóan néhány exegétát. Valamennyi egyhangúan azt bizonyítja, hogy *Jézus a bűnbocsánat valóságos nyújtására hatalmazta fel tanítványait*, mégpedig nemcsak a személyesen elszenvedett sérelmek és vétkek, hanem az »idegen« bűnök dolgában is. Ezzel ellenkező véleményt egyet sem találtam.

J. Schniewind nagyszerű kommentárjában (Das Evangelium nach Matthäus, Göttingen, 1937, 185 l.) pl. ezeket mondja Máté 16,19-hez: Jézus itt saját teljhatalmában részesíti Pétert, de 18,18. szerint részesíti benne valamennyi tanítványát is. Ez a teljhatalom az ige hirdetésének szolgálata. Az ige hirdetése életet vagy balál: munkál, köt vagy oldoz, átok alá helyez (=kítaszit a gyülekezetből), vagy felszabadít az átok alól (=visszafogad a gyülekezetbe). *Karner Károly* (Máté evangéliuma, Sopron, 1935, 114 l.) így ír: »A menny királyságának kulcsa Péter kezében azt jelenti, hogy apostoli munkájában válik valóra Isten ítélete és kegyelme. Éppen azért, mivel az apostol által *Isten* munkálkodik, azért hatályos munkálkodása Isten előtt is...«

Máté 18,15—18. verseihez. *Schniewind* (194 l.): A gyülekezeti fegyelemről van itten szó. De nem a személyesen megfapasztalt bánatások dolgában ad Jézus utasítást. Az egész gyülekezetnek kell felelősséget hordoznia minden egyesért és az egyesnek minden testvééréért. Minden egyes bírja Jézus teljhatalmát a bűnök megfédésére és helyrehozatalára. Ami Máté 16,19-ben Péternek szólt, az itt minden tanítványnak szól, mint ahogyan Ján. 20,23-ban is valamennyi apostolnak. Hallatlan újság ez a zsidósághoz képest! A

zsióóságban senki sem lehetett bizonyos az üdvössége től, arról pedig legkevésbé lehetett szó, hogy másoknak adjon teljhatalommal bűnbocsánatot. Ha Jézus ezt cselekszi, csak azért, mert részt vesz Isten teljhatalmában. Jézus azonban ezt a legmagasabb hatalmat, melyet ő maga és csak ő birtokol, továbbadja az ő gyülekezetének! *Karner* (124 l.): Sok kézirat s velük együtt a megszokott magyar fordítások is ezt a szöveget adják: Ha vétkezik *ellened* testvéred, — de ez Jézus igéjének jogtalan megszorítása. Jézus tanítványainak azt teszi köteleességükké, hogy a bűnbe esett testvért, — tekintet nélkül arra, hogy a testvér ellenük vétkezett-e vagy sem, — először négy szemközt intsék...» »A gyülekezet nem marad magára, ha bűnbe esett tagjait fenyíti, hanem Isten segédelmére támaszkodhatik. Ahol a gyülekezet az ige ítéletének s kegyelmének hirdetésével megkötöz, ill. feloldoz, az érvényes Isten előtt is. Fontos annak megállapítása, hogy a megkötözés és oldozás hatalma e szerint a tanítványok testvér-közösségét illeti meg.« (125 l.)

Ján. 20,23-hoz. *F. Büchsel* (Das Evangelium nach Johannes, Göttingen, 1937, 178 l.): Jézus átruhazza tanítványaira küldetését, bűnbocsátó teljhatalmát és Lelkét. A tanítványok tulajdonképpeni feladata e szerint: vinni az embereknek a bűnbocsánatot vagy megtudadni azt tőlük. Hogy a tanítványok valóban Istentől küldetnek az emberekhez, annak éppen ez a bizonyossága: nemcsak tanítást visznek, hanem az Istennel való közösséget adják! Istennel szemben természetesen nincsen teljhatalmuk, de az emberekkel szemben felülmulhatatlanul nagy hatalmuk van! *W. Brandt* (Das ewige Wort, Berlin, 1936, 258 l.): Az apostolok felhatalmazása abban áll, hogy hatékony ígét kapnak, mely köt vagy old. Az apostoli ige azért ily hatékony, mert Isten elismeri. *L. Fendt* (Die alten Perikopen, Tübingen, 1931, 112 l.): Ez az ige felfedi, hogy nemcsak Jézus bocsátott meg bűnöket, de az öskeresztyénség is. Mégpedig nem azért, mert Jézus már nem volt testileg jelen és valakinek az ő helyébe kellett lépnie, hanem mert az öskeresztyénség udatában volt annak, hogy Jézus ünnepélyesen és kifejezetten ezt a küldetést bízta rá. Más szavakkal: az örök Krisztus az örökkévalóságból ugyanazt cselekszi, amit egykor a földön cselekedett (ennek pedig szíveközepe a bűnbocsánat!), csak hogy most már az ő gyülekezezte által cselekszi, evégből adta neki Szentlelkét.

Legyen elég ennyi. Raffay püspök az exegesisével egymagára marad. Az ő irányvonalán nem juthatunk előre, mert bele ütközünk a fenti ígék világos értelmébe. Sajnálatos, hogy egy dogmatikai tételhez való ragaszkodása (»a véges ember nem közvetítheti Isten bűnbocsánatát«) belevitte őt ezeknek az ígéknek olyan egyéni magyarázatába, melyet sem a régi, sem a mai írásmagyarázat nem igazol.

Ezért szerintem másuti kell a Grünvalzky által felvetett probléma megoldásának útját egyengetni. Grünvalzky fejtegetései és

Raffay püspök hozzászólása után ugyanis fel kell vetnünk mármost a kérdést: vajjon a mi liturgikus formában történő feloldozásunk azonos-e annak a felhatalmazásnak a gyakorlásával, mellyel Jézus felhatalmazta az ő tanítványait? Jogosan kapcsolta-e az egyház éppen az úrvacsorához a feloldozás és megkötés ígét? Kimeríti-e ez az úrvacsorai gyakorlat a gyülekezetnek szóló felhatalmazást? Fendt érdekesen jegyzi meg Ján. 20,23. fenti magyarázata után: Itt mégsem lehet szó arról a bűnbocsánatról, melyet mi manapság az u. n. feloldozáskor adunk; a mi feloldozásunk a Jánosnál lévő bűnbocsánatnak csak egy különös esete; a bűnbánat gyakorlatának története mutatja, hogy hosszú időnek kellett eltelnie, míg ezt a különös esetet az egyházban felismerték és elfogadták. (113 l.)

Itt áll előttünk a nagy feladat. Fel kell kutatnunk az egyháztörténetben a bűnbánat és bűnbocsánat gyakorlatának részleteit, mind a mai úrvacsorai liturgiáig. Meg kell vizsgálnunk: miképp lett a tanítványok, a testvér-közösség feloldozásából úrvacsora alkalmával történő papi feloldozás? Lehetséges-e a feloldozásnak más formája is? Jogosan került-e bele az úrvacsorai liturgiába a kötés? Ha nem oda való, akkor hol és hogyan gyakorolja azt ma a gyülekezet? Kiváltképpen feltárandó Luther idevágó tanítása (ehhez jó kezdet volt Grünvalszky tanulmánya), megmérendő az íge mérlegén, mégpedig nemcsak egyes igéknek, de az egész szentírásnak a mérlegén. Hasonlóképpen számba kell vennünk, mit veszítettünk el a reformáció kora óta, különösen is a liberális theologia korszakában, Luther tanításából és miképp juthatunk vissza örökségünkbe?

Elöttem nem kétséges, hogy János 20,23. és az egyház bűnbánati gyakorlata között, mind a mai úrvacsorai liturgiáig, pozitív kapcsolat van! Éppen ezért tartom érdemesnek és ígéretesnek a fenti részletkérdések kutatását. Azt remélem, hogy ennek a munkának eredményeiből fény derül nemcsak az úrvacsorai liturgiának a feloldozásra vonatkozó részletére, de egyáltalában arra az egész biblián átvonuló és az egész keresztyén életet átfogó, centrális hitbéli és gyakorlati kérdésre: hogyan nyereim el a bűnök bocsánatát?

Scholz László

TÁJÉKOZTATÓ

Rovatvezető: DEZSÉRY LÁSZLÓ

A mai svéd theologia.

Rövid áttekintés.

Az elmúlt világháború az evangélikus theológiai munka számára is fordulópontot fog jelenteni. Nemcsak hazai, de világvizonylatban is. A német theologia, amely sokak számára az evangélikus theológiát jelentette, a jövőben aligha tartozna meg vezető szerepét. Jó időbe fog telni, amíg egyáltalában megindulhat Németországban olyan theológiai munka, amely méltó lesz arra, hogy a lutheri reformáció örököse legyen. Kétségtelen azonban az is, hogy egy új hitvallásos német theologia semmiképpen sem juthat majd ahhoz a vezető szerephez, amit korábban élvezett. Az evangélikus theológiai tudomány művelői ma éppen ezért két irányba tekintenek nagy várakozással. Lehetséges, hogy az elkövetkező évek az amerikai evangélikus theologia számára kaput fognak nyitni az európai kontinensen. A távolság miatt azonban inkább az a másik várakozás hozhat kézzelfoghatóbb eredményeket, amely az északi evangélikus államok tudománya felé fordul. A háborús viszonyok a zavartalan theológiai munka elé itt is számos akadályt gördítettek. Egyedül Svédország maradhatott a világégésen kívül, s ez többek között az előnyt is jelentette, hogy a svéd theológiai munka zavartalanul folyhatott, s a háború elmúltával készen áll arra, hogy theológiai munkájával szolgálja a háborús államok egyházait is.

A svéd theológiai munka a multban nagyrészt hozzáférhetetlen volt a számunkra. Ez persze a svéd nyelv elszigeteltségéből világosan érthető. Csak kevés svéd theológiai munka jelent meg fordításban, s magyar egyházunkban a két világháború között a svéd theologia felé megindult érdeklődés inkább csak gyakorlati vonatkozású eredményeket

hozott. Ezért is tartom szükségesnek, hogy jelen soraimban rövid áttekintést nyújtsak az elmúlt évek svéd theológiai munkájáról, s az elkövetkező időben egyes nagyobb jelentőségű svéd theológiai műveket közelebbről is megismertessek az evangélikus theológiai munka iránt érdeklődőkkel. Meggyőződésem, hogy a svéd theológiai tudomány ma olyan neves képviselőket rendelkezik, hogy az utóbbi évtizedek megújított svéd theológiájával megismerkednünk nemcsak örvendetes lehetőség, hanem életbevágó érdek is egyházunk számára.

Áttekintésünk keretében nem térhetek ki azokra az előzményekre, amelyek a háborús évek svéd theológiáját kialakították. Messzire vezetne, s nehéz is lenne a kérdést a theológiai munka minden ágában végigvezetni a nélkül, hogy számunkra esetleg érdektelen viszonyok is tárgyalásra ne kerüljenek. Ezért választom azt a módszert, hogy a különböző theológiai munkaágak mai munkájába bepillantást adok, s egy későbbi alkalommal esetleg visszatérjek olyan theológiai kérdésekhez, amelyek elsősorban fogják egyházunk szolgáit érdekelni.

A vallástörténeti és valláslélektani munka ma főleg az uppsalai egyetem fiatal theologusnemzedékének aktivitásából táplálkozik. Ez a tudomány az uppsalai egyetemen különben is gazdag hagyományokra tekinthet vissza. Söderblom Nátán, majd pedig a közelmultban elhunyt linköpingi püspök, Andrae Tor, olyan ifjú nemzedéket nevelt fel, amely szakított a mult vallástörténeti kutatás felfogásával. A vallástörténeti tanszék fiatal tanára, **Widengren Geo**, az elmúlt években két munkában is (*Religionens värld*, 1945 és *Religioneus*

u-sprung, 1946) harcba szállt az evolucionista vallásemeléttel, amely azt képzelte, hogy a monotheizmus olyan fejlődés eredménye, amely bizonyos különleges adottságú lánghalmék végső konkluzója a vallás területén. E helyett az egyistenhitben látja a vallás ősfarmáját, s e tételének igazolására főleg a szakrális királyság gondolatát emeli ki, amely mind Izraelben, mind pedig a körülötte levő népek körében uralkodó volt. Munkatársainak egyike, **Ström Ake V.**, a Religion och gemenskap, 1946 c. munkájában a vallászociológia újabb tájékozódásának eredményeit szövezi le. Ezen vallástörténeti iskola adja meg tulajdonképpen a hátterét sok újabb írásmagyarázati, de főleg izagógikai munkának is.

Az őszövetéségi írásmagyarázat és theologia vonalán teljesen ebbe a síkba esik az uppsalai egyetem egyik rk. tanárának, **Engnell Ivan**-nak, őszövetéségi bevezetése (Gamla Testamentet, 1946.), amelynek eddig még csak első része jelent meg. Következtesen alkalmazza a hagyománytörténeti módszert az Őszövetéségi könyveinek a megértésénél, s a mult században korszakalkotónak tekintett forráshipotézisekről a fentebb említett modern vallástörténeti iskola útjain járva, a teljes elutasítás iróniájával szól. — Az egyik legújabb ótestamentumi theologiai munkát a Magyarországon is járt **Danell Gustav-Adolf**-nak kezéből kapta a svéd theologiai tudomány. Könyve, amely az uppsalai egyetemen doktori értekezésnek készült, a »Studies in the Name Israel in the Old Testament, 1946« címet viseli és eredeti célja szerint az újtestamentumi egyházfogalom hátterét kívánta megrajzolni, de újabban megjelent egyéb theologiai munkák hasonló tárgyköre miatt csak az Izrael névnek egyes bibliai könyvekben való előfordulásának és e helyeken való jelentésének kérdését taglalja. Így is érdekes tanulmány, amelynek még az az érdekessége, hogy nem teljesen jár a fentemlített kutatók nyomdokain, hanem egyéni utakat keres. — Időben régebbi munka **Sjöberg Erik**, a lundi egyetem volt rk. tanárának műve, amely »Gott und die Sünder im palästinesischen Judentum nach dem Zeugnis der Tanneiten und der apokryphisch-pseudoepigraphischen Litteratur« címet viseli és 1939-ben íródott. — A lundi egyetem volt őszö-

vetségi professzora és jelenlegi rektora, **Lindblom Johannes**, aki ez évben vonul nyugalomba, az elmult években még két könyvében adott számot kutató munkájáról. Az egyikben Jób könyvét, s az ebben foglalt szenvedés-problémát tárgyalja (Job och hans lidande, 1940), míg másik könyvében a svéd theológiában időszerűvé vált egyházfogalom kérdéséhez szólt hozzá (Ekklesia, 1943). Mindkét művén erősen érezhető azonban a liberális theologiai gondolkozáshoz szokott szerző kezeyoma, de egyszersmind kétségtelen gondolatgazdagsága és írásmagyarázó készsége.

Az újszövetéségi írásmagyarázat és theologia területén legnagyobb jelentőségű az a kommentár-sorozat, amely az egyik legkiválóbb svéd theologus, **Nygren Anders** szerkesztésében jelenik meg. A cél az, hogy az Újszövetéség minden könyvéhez megfelelő tucorrányos fe készült:égű, de egyszersmind az egyház igehirdetői munkája számára gyakorlatilag is jelentős kézikönyveket adjanak. A sorozat, melyet összesen tíz kötetre és regiszterre terveznek, az elkövetkező évek folyamán évenként több kötetben jelenik meg, s jelenleg már a római levél magyarázata Nygren professzor tollából, valamint a korintusi levelek **Odeberg Hugó** lundi újtestamentumi professzor magyarázatában, meg is jelentek a könyvpiacra. Mindkét munka a maga nemében elsőrendű tudós kezeyomát viseli, s pompázsan szemlélteti azt a theologiai változást, amely az utóbbi években a svéd theologia minden ágában bekövetkezett. Ismertetőükre éppen ezért még más alkalommal bővebben szándékozom kitérni. Az elkövetkező kötetekben a svéd theologia legkiválóbb képviselői fogják az újtestamentumi könyveket magyarázni. — Az újtestamentumi theologia munkája természetesen eg oszlik két részre, a két svéd theologiai fakultásnak megfelelően. Ez nem annyira a theologiai felfogásban való ellentétet, mint inkább az érdeklődés különböző irányát jelzi. Lundban az említett Odeberg professzor vezetése mellett inkább a rabbinisztikus irodalom tanulmányozása áll a középpontban. Ez egészen természetes is, ha megemlítem, hogy Odeberg a rabbinista irodalomnak és theológiának a világon egyik legkiválóbb ismerője. Ebben a tárgyban jelent meg közvetlenül a háború

előtt egy angolnyelvű munkája (The Aramaic Portion; of Bereshit Rabba with Grammar of Ca ilaeen Aramaic, 1939.), amelyben a Genézis ezen kb. 500-ból való, de theologailag többszáz évvel visszanyúló zsidó kommentárjából közli az aramei nyelvű részleteket, s egyben nyelvtant is ad azon galileai arám nyelvjáráshoz, amelyet legközelebbállónak tartanak azon nyelvhez, amelyet maga az Údvözítő is beszélt. A rabbinisztikus theologia kiváló ismeretere ad Odeberg pompás példát a farizeizmus és kereszténység viszonyát tárgyaló könyvében (Fariseism och kristendom, 1942.). A farizeizmusnak a szabad fantázia általi megrajzolása ellen kel sikra Odeberg, s kimutatja, hogy a farizeusi etika éppen azon a pontokon van legteljesebb megegyezésben a keresztényen etikával, ahol pl. az igehirdető fantázia sokszor a legnagyobb ellentétet véli felfedezni. Ezzel szemben mutat rá arra a mélyjáró különbségre, amely a Szentlélek által teremtet újberről való krisztusi tanítás és a farizeusi »igazság« között van. Az egyház igehirdető szolgálata szempontjából ennek a könyvnek szinte forrásművelő jelentősége van tárgyilagosan építő hangjával. — A theologus nemzedéknek az igehirdetői szolgálatra való felkészítést szolgálja az a munkaközösség, amely »Erevna« néven működik Odeberg professzor vezetése alatt. A biblikus theologus szólal meg az ezen közösségben rendezett előadásokon, valamint az Odeberg által a perikópákról tartott magyarázatoknál, amelyek ezen ifjú közösség által kiadott folyóiratnak is legjelentősebb közleményei közé tartoznak. — Meg kell azonban emlékeznünk a lundiegyetem egyik rk. tanárjának munkáiról is. **Johansson Nils** ugyanis szintén kiváló ismerője a rabbinisztikus irodalomnak, s e mellett igen idősekerű kérdéseket tárgyalt a háború éveit megjelölt két munkájában. Doktori értekezésének címe »Parakletoi. Vorste. Langen vom Fürsprechern für die Menschen vor Gott. 1940.». Az 1944-ben tartott lundiegyetemülésre megjelent tudományos értekezése pedig az úrvacsora ünneplésének kérdését tárgyalja az öskeresztényen egyház gyakorlatát szertant (Det urkri-tna nattvardsfirandet). Főleg utóbbi munkája nagyjelentőségű mert hiszen az egyház egyik életető szentiségét tárgyalja. Ez az

értekezés azonban sajnálatosan hiányolja az úrvacsora tanításra vonatkozó lutheri tisztánlátást, s bár nem vádolható meg zwingliánus eltévelyedéssel, mégis sok-szor ezen az úton halad. Legnagyobb érdeme az, hogy a szentséget, mint közösségi életkezést megalapozza egyrészt az Ótestamentumból vett példákkal, másrészt pedig Krisztus saját igehirdetéséből. Állandóan visszatérő tétele, hogy az asztalközösség kezdettől fogva olyan eszköz volt, amely által a messiási üzenet körébe vonta asztaltársait, s egyben messia-voltát leplezte Izráel népe előtt. Sok újtestamentumi perikópát egészen új megvilágosításba helyez ezen tétele által. A veszélyt azonban nem tudja elkerülni, hogy történeti-kritikai módszere sok vakmerő hipotézis ingadozó alapjára ne vezesse. — Az uppsalai fakultáson a norvég származású **Fridrichsen Anton** az újtestamentumi theologia professzora, akinek nem annyira a szerzői munkája volt termékeny az elmúlt években, hanem inkább tanítói munkássága, s az a készség, amellyel egy sereg ifjú theologust állított az újtestamentumi kutatás szolgálatába. Fridrichsen érdeklődése az újszövetségi theológián belül elsősorban az egyház és a szentségek köré csoportosul. Előadásainak állandó visszatérő témája az újszövetségi gyülekezet, valamint a kultuszi kérdések. Theológiája gyökeres szakítás azon felfogás al, amely az egyházban csak későbbi korok emberi találmányát látta, s e helyett az újszövetségben Krisztus igehirdetésében megalapozottnak hirdeti az egyházat. Ezen felfogását egyetlen előadásain kívül az utóbbi években főleg tudományos folyóiratokban közölt értekezéseiből vonhatjuk le. — Tanítványai köréből megemlítendő **Wellhagen Julius**, aki doktori értekezésében a Szentlélek és Isten országa viszonyát vizsgálta (Anden orriket, 1942.) főleg Lukács evangélista igehirdetése alapján. Ugyanaz a bibliai egyházfogalmat rajzolta meg tudományos kutatásokon alapuló, de népszerűbb formában megírt könyvében (Biblsk kyrkosyn, 1943.). **Lundberg Per** értekezése a keresztység szentséget tárgyalja óegynázi vonatkozásban (La typologie baptisimale dans l'ancienne eglise, 1942.). — A korábban már említett **Ström Ake V.** tudományos képzését tulajdonképpen az újszövetségi tárgykörből

kapta s »Vetekorner« (a búzamaz) c. művében az egyén és közösség viszonyát rajzolja meg az Újszövetségben főleg János evangélista tanúbizonyosága alapján. — **Reicke Bo** pedig »The Disobedient Spirits and Christian Baptism. A Study of i Pet. iii. 19 and its Context. 1946« című munkájával járult hozzá ezen teológiai munkaközösség munkájához, amely a Fridrichsen professzor által évenként kiadásra kerülő évkönyvben, a Svensk Exegetisk Årsbok-ban, is figyelemmel kísérhető. — Az újszövetségi teologia munkájával kapcsolatban kell megemlékezni két gyűjteményes kiadásról is, amelyek az egyház kérdését tárgyalják. Az első »En Bok om Kyrkan« címen 1942-ben jelent meg Aulén püspök szerkesztésében. Az össze-nevezetesebb svéd teologus részvételével az egyház kérdéséről rendezett konferencia előadásait tartalmazza ez a vaskos, s a svéd teológia jelen álláspontját híven tükrözőtető kötet. Az egyház kérdését nemcsak exegetikai, hanem történeti és dogmatikai szempontból is megvilágítják az előadások, amelyek a svéd bibliai teológia és rendszeres teológia közötti együttműködésnek visszatükrözője. Az a kötet főleg az egyháznak egyesületként való felfogásával szemben emeli ki különböző szempontokból megvilágítva azt a tételt, hogy az egyház Isten műve ezen a földön, hogy a gyülekezetben ige és szentségei által üdvözítse azokat, akiket kiválasztott a mennyei ország örököséivé. Teológiaiilag határkövet jelent ez a munka, amelynek közelebbi méltatására még más összefüggésben ki fogok térni. — Ennek a kötetnek mintegy a folytatását alkotja egy másik előadásgyűjtemény (Den nya kyrkosynen, 1945), amely a fenti kötetben kifejezésre jutott egyházfelfogást néhány új szempontból megírt előadással gyarapítja.

A rendszeres teologia ma az a svéd teológiai tudomány, amely elsősorban számíthat nemzetközi érdeklődésre. Máltán, mert ezen munkában olyan teologusnemekedék áll, amely a maga kutatásaival főleg Luther teológiájának, de egyszersmind a reformáció teológiai szemléletének sokoldalú megismertetését tűzte ki célul. Ebben a munkában főleg két név jelenti a svéd teológiai munkát, még pedig **Aulén Gusztáv** és **Nygren Anders**. Mindkettőjük mun-

kája elsősorban a lundi faktuásához van kötve, s éppen ezért teológiájukat közismerten »lundi teológiának« nevezik. Mi ennek a teológiának a lényege? Nehéz erre rövid választ adni, de néhány jellegetesre mégis rámutathatok. Általános irányelve az ú. n. »motivum-kutatás«. Ez főleg dogmatörténeti vonalon szemlélthető. Az egyes teológiai irányokban nem elégszik meg az egyszerű tények közlésevel, t. i. azzal, hogy mit mondtak elmult korok teologusai, hanem saját rendszerük világából megkérdezi őket, hogy miért mondták úgy, ahogy azt mondták. Ez aztán azt is jelenti, hogy egy-egy centrális teológiai kérdésen keresztül a teológiai rendszerek egészét sikerül megvilágítani, amint azt a neves teologusok alábbiakban említendő munkáikban világos kifejezésre juttatják. Példának talán felhozhatnám azt, hogy ez a teologia nem elégszik meg azzal, hogy megállapítsa a satisfactio gondolatának meglétét Luthernél, s ebből azt a következtetést vonja le, hogy Luther a kiengesztelésről a középkori teológia álláspontját vallja, hanem kutatni akarja a motivumot, amely hajtöröként van a satisfactio lutheri teologiájában, s amely esetleg a terminológiai egyezés ellenére kiengesztelhetetlen teológiai szakadékot jelöl meg. Ezt a módszert a lundi teologia előítéletek nélküli kutatással a kalmazza nemcsak magára Lutherre, hanem a középkori teológiára, de egyszersmind a reformáció utáni teológiára is. A módszer sokszor meglepő eredményeket jelent, de kétségtelenül eredményezi azt a teológiai tisztánlátást, amely a genuin lutheri teológiát kívánja minden vonatkozásban érvényre juttatni. A lundi teologia módszerére vonatkozólag Nygren egy tanulmánykötete (Filosofi och motivforskning, 1940) adott a háborús évek elején újabb betekintést.

Azok a munkák, amelyekben Aulén és Nygren a fent röviden jellemzett teológiai megújulást döntően megalapozta, még a harmincas évek elején jelentek meg, de jelentőségüket bizonyítja, hogy újabb kiadásai éppen a háborús évek alatt is szükségessé váltak. Így jelent meg Aulén tanulmánya a keresztyén Istenképéről (Den kristna gudsbilden, 2. kiad., 1941), valamint Nygren hatalmas munkája a keresztyén szeretet gondola-

táról ((Den kristna kärlekstanken genom tiderna, 2. kiad. 1947). Mindkét könyv a bibliai felfogásból kiindulva vezet végig a keresztyén dogmatörténetben az Istenről, illetve a szeretetről vallott felfogást. s ezen kérdéseken keresztül mutatja be egyes korok, s egyes egyházatyák teológiai rendszerét. Ezek mellett még Aulén dogmatikájának 1943-ban megjelent negyedik, átdolgozott kiadását kell mint alapvető munkát megemlíteni. Főleg az egyház lényegére vonatkozó felfogást dolgozta ki újból a szerző, s művének az is érdekességet ad, hogy a korábbi kiadásokkal összehasonlítva kétségtelen jelét adja a svéd teológiai megújulás tagadhatatlan tényének. Mindhárom mű korábban idegennyelvű fordításokban is megjelent, s aki a svéd teológiára vonatkozólag csak néminemű betekintést is akar kapni, szükséges, hogy az említett könyveket elsősorban tanulmányozza.

Aulén és Nygren teológiai működése, egészen természetesen, nevelt új teológiai nemzedéket, amely főfeladatának főleg Luther teológiájának tanulmányozását tűzte ki. Ebben a tanítványi seregben csak a nevesebbeket említem. Aulén tanítványa, majd pedig a dogmatikai tanszékben utóda, **Bring Ragnar**, akinek főleg kiváló pedagógiai készsége sokakat ösztönöz Luther teológiájának tanulmányozására. az elmúlt években egy tanulmányban tette vizsgálat tárgyává a törvény és evangélium viszonyát főleg a tertius usus legis szempontjából, amely az ortodox és pietista teológiában sokszor Luthernek a törvényre vonatkozó felfogásától eltérő magyarázatot nyert. Bring tanulmánya (Gesetz und Evangelium und der dritte Gebrauch des Gesetzes in der lutherischen Theologie, 1943) ezen a ponton kíván hozzájárulni az eredeti lutheri felfogás érvényesítéséhez. — Luther teológiájának több részétkérdése került megvilágításra az elmúlt évek svéd teológiai munkájában. Első helyen **Josefson Ruben-t**, az uppsalai egyetem rk. tanárát említem, akinek teológiája nagyban magán hordozza a lundii teologia hatását. Több könyvében adta ennek tanújelét. Az ifjú Luther teológiáját vizsgálat alá vevő munkája (Ödmjukhet och tro, 1939) azt állapítja meg, hogy az alázat teológiája a későbbi Luthernál tökéletesen megegyezik a hit theolo-

giájával. Főleg az idősebb Luther munkáit veszi figyelembe a teológia naturalis kérdésének vizsgálatánál (Den naturliga teologins problem hos Luther, 1943), amelyben a lex naturae fogalmát veszi boncolás alá. Egy harmadik könyve a keresztség kérdését tárgyalja ((Luthers lära om dopet, 1943), s ezzel erőteljesen hozzájárult azon egyházi megújulás alátámasztásához, amely a keresztség szent égének újból középponti helyet kíván biztosítani nemcsak az egyházegészenek, hanem az egyén kegyességi életében is. Josefson munkáit főleg az egyszerű nyelv, a probléma helyes meglátása jellemzi, s igen alkalmasak arra, hogy nemcsak teológiailag képzettek, hanem a hit kérdéseit iránt érdeklődő laikusok is tudományos felkészültségű munkából merítsenek lelki elmélyedést. — **Törnvall Gustav** az egyházi és világi többség kérdéseit tárgyalja Luther teológiája alapján. A »weltlich und geistlich regiment« sokszor homályosnak látszó kérdéseiben adott ez a könyv (Andligt och världsligt regement hos Luther, 1940) határozott feleletet, s sokban tisztázta azt a teológiai félreértést, amelyet Troeltsch és Holl teológiája is tartalmaz ezen a ponton, de egyben kritikájával illetve a modern »Ordnungstheologie« képviselőit is. — Az utóbbi éveknek egyik talán leghatásosabb teológiai munkája volt **Wingren Gustav** értekezése a hivatás lutheri felfogásáról. (Luthers lära om kallelsen, 1943), amelyben főleg a megelőző munkákon továbbépítve világosan helyezi a hivatást a törvény világába. Isten a hivatás keresztyén által összetöri az embert, s a törvény általi megigazulásnak a reményét kitörli a keresztyén életből, de viszont az evangélium világában, az egyházban ajándékozza az üdvösséget — hit által, nem pedig cselekedetekből, még a hivatás hívő és hűséges teljesítéséből sem. Wingren kétségtelenül az egyik legkiválóbb fiatal svéd theologus. Ezt bizonyítja az is, hogy a jelen félévben a turku-i svéd akadémia hívta meg tanárának, az elkövetkező nyáron pedig **Barth Károly** teológiai tanszékét fogja fenntartani azon időre, amíg **Barth régi egyetemén**, Bonn-ban fog előadásokat tartani. A legközelebbi napokban várható **Wingren újabb könyvének megjelenése is**, amelyben Irenaeusnak a kiengesztelésre vonatkozó felfogását

taglalja. — Ebben a vonatkozásban kell talán megemlékezni a svéd egyház egyik legkiválóbb ígéhirdetőjének, **Giertz Bo**-nak, népszerűbb jellegű, de a lutheri teológia megújódását célzó munkáiról. A háború előtti években már több teológiai munkája jelent meg, amelyek nemrégiben újabb kiadásokat értek el annak je'élü, hogy **Gertz** ma a gyakorlati, egyházi életben az egyik legbefolyásosabb ígéhirdető, akinek hangjára a svéd egyház nagy része felfigyel. Szívügye az egyházi megújódás lutheri alapon, ami azonban **Giertz**nél igen nagy mértékben jelentli Luther, az orthodoxia és a pietizmus teológiájának keveredését, valamint az erős liturgikus érdeklődést. Munkáiban az egyház kérdését (Kristi kyrka. 2. kiad. 1946), az egyházi kegyességet (Kyrkofromhet. 1944), valamint az egyház főbb tanítását (Den stora lögnen och den stora sanningen. 1945) tárgyalja. Egyik munka sem tart számot a tudományos jelzőre, de céljuk az, hogy jó lutheri teológiát adjanak az evangélikus egyház hagyományára épülő megújódás által. —

Luther teológiája mellett a reformáció két más vezető teológusát is újabb teológiai munkák tárgyalják. **Lindström Henning** Melanchthon teológiáját vizsgálja alapos értekezésében (Skapelse och frälsning i Melanchthons teologi. 1944). **Olsson Herbert** pedig **Kálmán** teológiáját ismerteti egy hatalmas munkában (Calvin och reformatiöns teologi. 1943). Mindkét munka a'ajvető jelentőségű. Melanchthont ez évten különösen születésének évfordulója teszi időszerűvé, **Kálmán** teológiája pedig magyar viszonyaink között külön is érdeklődésre tarthat számot. Eppen ezért mindkét könyvnek későbbi ismertetésére e folyóiratban vissza fogunk térni.

A svéd teológiát természetesen megérdeklí a nagy dán keresztény filozófus teológiai felfogása is. Az utóbbi években a **Kierkegaard**-kutatás éppen ezért újabb svéd munkákkal gyarapodott. **Bohlin Torsten**, hárnósandi püspök s a dogmatika volt uppsalai professzora folytatta **Kierkegaard** teológiájára vonatkozó újabb tanulmányainak megjelentését (Sören Kierkegaard. Männen och verket. 1939 és **Kierkegaards tro och andra Kierkegaardstudier**, 1944). A **Kierkegaard**-kutatásban azonban új hangot üt meg,

s főleg **Bohlin** felfogásával szemben és álláspontot foglal el **Lindström Valter**, aki **Kierkegaard** felfogásából a stádiumok teológiájának tárgyalását tűzte ki célul (Stadiernas teologi, 1943).

A további rendszeres teológiai munkáknak csak a felsorolására szorítkozom. **Augustinus** teológiáját két munka is tárgyalja, főleg azon érdeklődés eredményeként, amelyet **Nygren** **Augustinus**-tanulmányai ébresztettek fel. Az egyik munka **Augustinus**nak a keresztényen szeretetre vonatkozó felfogását ismerteti (**Hultgren**), a másik pedig az eredendő bűn **augustinusi** tanítását tárgyalja (**Anrup**). A metodizmus atyjának, **Wesley John**-nak, teológiája főleg a megszentelődés szempontjából egy nemrégiben lefolyt teológiai értekezésnek volt a tárgya (**Lindström Harald**). Ezen munkákon kívül a modern angol és amerikai teológia is vizsgálta a'á került. Az egyikben az angol high church-mozgalom vezető teológusának, **Charles Gore**-nak, teológiája volt a tárgy (**Ekström**), a másikban pedig a jelenkori vezető amerikai teológusok, a **lutheránus Niebuhr Reinhold**, valamint **Horton** és **van Dusen** teológiája került megtárgyalásra (**Hammar**). Az utóbbi három munka angol nyelven jelent meg. Végül még a teológiai etika tárgykörében megemlítem **Nygren** egyik tanítványának kiérletét egy keresztényen szociáletika rendszeres feldolgozására (**Holmström**).

A svéd egyháztörténetírás egészen természetesen csaknem kizárólag a svéd egyház történetével foglalkozik. s ezen a ponton erősen kapcsolódik a gyakorlati teológia művelőivel, akiknek tudományos munkája jóformán teljesen történeti sikra esik. Az egyháztörténetírás nagy eseményei a háborús évek alatt is a széles tudományos alapokra helyezteit svéd egyháztörténet (Svenska Kyrkans Historia) újabb megjelent kötetei voltak. Ez a több szerző tollából készülő munka a lundi egyetem nemrég elhunyt egyháztörténész-professzorának, **Holmquist Hjalmar**-nak és utódának **Pleijel Hilding**-nek szerkesztésében jelenik meg, akiken kívül a tudós växjö-i püspök **Brilioth Yngve** és a főleg himnológiai munkájáról ismeretes **Liedgren Emil** munkái jelentek meg. Még néhány kötet van előkészületben, s így csak néhány év múlva lesz teljessé ez a kiváló mun-

ka. — Ezen kiadványhoz csatlakozik egy tanulmány-sorozat, amely a svéd egyháztörténet egyes időszakainak részletkérdéseit tárgyalja. Ezen tanulmányokból kiemelhető főleg az a munka, amelyet a lundi egyetem kiváló gyakorlati professzora, **Kjöllerström Sven** végez. Tanulmányaiban eddig főleg a reformáció korának egyházzervező munkáját valamint az 1682-vel lezáródó egyházi törvényalkotás kérdéseit tárgyalja. Ezenkívül »Missa Lincopensis« címen egy eddig ismeretlen svéd istentiszteleti rendet kutatott fel, amelynek különleges érdekessége az, hogy 1536-ból való kisértetlet mutat arra vonatkozólag, hogy a reformáció szellemében, de a középkori svéd hagyománynak megfelelő latin miserendet szerkeszt, amelyet esetleg anyanyelven is lehet tartani. Kjöllerströmnek ezen miserenddel kapcsolatban írt tanulmánya, valamint az ugyanezen sorozatban **Lindquist David** tollából megjelent tanulmány az első stockholmi evangélikus misére vonatkozólag, világosan mutatja azt az igen bonyolult problematikát, amelyet az evangélikus istentisztelet bevezetése jelentett svéd földön a reformáció századában. A sorozat egy másik kiváló munkája a lundi egyetem rk. tanárának, **Askmark Ragnar**-nak tanulmányát tartalmazza a svéd lelkészképzés 1700-g valótörténetére vonatkozólag. — A svéd egyház történetének egy rövidebb összefoglalását tartalmazza a lementelt Holmquist professzor egyháztörténeti kézikönyve, amelynek két kötetét jelent meg, s amelynek első kötetét, amely a középkort tárgyalta volna, már nem tudta megírni az elhunyt szerző. — Mint hatalmas és alapos munkát kell megemlíteni a lundi dóm 800 éves évfordulójára megjelent emlékkönyvet, amelyet **Newman Ernst** lundi dómlelkész, volt professzor szerkesztésében jelent meg, s a csodálatos szépségű ősi dóm és a körülötte lejátszódo életet kelti életre. — Ugyancsak egy jubileum tette esedékessé az 1593-ban tartott uppsalai találkozó történetének megírását, amelyet **Cnattingius Hans** végzett el. A nevezetes évfordulóról és történelmi jelentőségéről éppen az említett szerző munkája alapján annak idején egyházi lapjainkban megemlékeztem.

A svéd ébredések története egészen gyakori témája az egyháztörténeti munkának. Egyik legkiválóbb

ismerője ezen mozgalmaknak az említett **Newman Ernst**, aki néhány éve elelőtt jelentette meg a közösségi mozgalmakra, valamint a vallásszabadság kérdésére kiterjedő tanulmányát. A svéd ébredési mozgalmakban egészen sajátos szint képviselő nyugatsvédországi (ú. n. schartauánus) ébredés kiváló ismerője **Nelsson Gösta** egy göteborgi lelkészgyűlésre írott nagy tanulmányban ismertette ezen jellegzetes ébredés igehirdetésének jellemző vonásait különös tekintettel a kegyelem rendjére vonatkozó tanításra. — A svéd ébredések egy kevésbé ismert, de a växjö-i egyházkerületben annál nagyobb szolgálatot teljesített alakjának, **Sellergren**-nek ismertetését végezte el az egyik kerületi lelkész, **Stenvall Gunnar**. — Nem a szorosán vett ébredések történetébe tartozik, de az előző történetírás talán mégis a világegyház nagy ébredésének fogja jellemezni azt a mozgalmat, amely az egyház egységét tüzte ki céljál. **Söderblom** Nátán volt ennek az egységébredésnek vezéralakja. Az ő munkájának a világháborúra vonatkozó kezdetét írta meg volt titkára, **Karlström Nils** egy hatalmas doktori értekezésben. Az egységre törekvő egyház mult századbeli próbálkozásainak jellemzése után tér rá a nagy uppsalai érsek által létrehozott ökumenikus mozgalom ismertetésére. Sajnálatosan ez a tanulmány csak a világháborút öleli fel, s nem jut el azon természetes határköhöz, amelyet az egyház egysége érdekében az 1925-ben lezajlott stockholmi konferencia jelentett. A kiváló felkészült szerző munkája azonban így is az ökumenikus munka kézikönyve lesz, s remélhetőleg rövidesen továbbfolytatódik a stockholmi konferencia jellemzéséig.

Az egyháztörténettel kapcsolatban kell megemlékeznem a lelkes lundi egyháztörténész, a már említett **Pleijel** professzor különlegesen érdekes munkájáról, t. i. az **egyházi népelektutásról**. Ezen munka célkitűzése, hogy helyzetképet nyerjen a gyülekezetekben lévő szokásokról, az olvasott áhitatos irodalomról, s főleg a ma még szájhagyományban élő egyházi életéről. Ennek a munkának a céljaira egyháztörténeti levéltárat (Kyrkohistoriska Arkivet) létesítettek, amelyben a vezető-tanár által kidolgozott kérdőívek alapján felvett adatokat kívánják megőrizni, s az

eljövendő egyháztörténeti munka szolgálatába állítani. A szép elképzelés ma már túljutott a kezdeti lépéseken, a levéltárban lassan gyülemlik az az anyag, amelynek idővel egész Svédország egyházi helyzetképét kell megadnia. Ez a munka méltán érdemli meg a közelebbi tanulmányozást, mert hazai egyháztörténeti munkánk vonalába esik. Ismertetésére éppen ezért talán még közelebb is ki fogunk térni e folyóirat hasábjain.

A svéd egyházismeretnek évek óta kézikönyve, egyben az egyetlen tankönyve **Brilioth Yngve** püspöknek újabb má-odik kiadásban megjelent könyve (Svensk Kyrkokunskap, 2. kiad. 1947). A svéd egyházszervezet, az egyházra és istentiszteletre stb. vonatkozó felfogását nemcsak történetileg, hanem elvi alapon is ismerteti. A keresztyén igehirdetés történe-ét ugyanó ita meg egy alapos tanulmányban, amelyben az óegyháztól napjainkig ismerteti főleg az igehirdetés irányát, s különleges figyelmet szentel a svéd igehirdetés nagyjainak. — Az egyházismeretnek népszerűbb formában, főleg a népiskolai, valamint népfőiskolai tanítás számára megírt tankönyve **Linderöth Fred** és **Norbrink Sven** tollából. Ez a könyv már harmadik kiadását érte meg, s a svéd egyház egész életét némileg történeti vonatkozásokkal is tarkítva ismerteti. Igen figyelemreméltó munka azok számára, akik a svéd egyházat a maga teljességében, élvezetes leírásban akarják megismerni.

A liturgika tárgykörében a neves lelkész-egyházzenész **Hellerström A. O. T.** kiváló liturgikai és egyházzenei kézikönyve jelent meg újabb kiadásban, ugyanó az egyház hagyományos énekét, a gregoriánus éneket is ismerteti (Kyrkans traditionella sång, 1945). — Az ismert svéd himnológus, **Liedgren Emil**-nek, a svéd egyházi énekeket tárgyaló munkája is újabb (6.) kiadást ért el. **Helander Dick**, uppsalai professzor pedig megírta a svéd egyházi énekköltés történetét. — A lekipásztorolásban megjelent két újabb tanulmány a fentebbiekben már más összefüggésben említett teológusok, **Törnvall** és **Wellhagen** munkái. — A diakónia iránt felébredt érdeklődésre mutat a svéd diakónia két kiváló munkásának, **Helander** professzornak inkább hívős tudományos hangon megírt történeti munkája a svéd diakó-

nia történetéről, valamint a stockholmi diakonisszaintézet egyik volt lelkészének, **Rosenberg Sven-Ake**-nak, a szolgáló egyházzól megírt, s az egyházi diakóniára megeg hangon ösztönző, de ugyanakkor tudományos tárgyilagossággal megírt könyve (Den tjänande kyrkan, 1945).

Végül még hadd említsem meg, hogy 1942-ben a svéd egyház új **egyházi kézikönyvet** (agendát, missale-t és evangéliumos könyvet) vett használatba. Ezek a könyvek tulajdonképpen nem tudományos munkák, de megemlítenők ebben az összefüggésben azért is, mert alapos tudományos munka készítette elő mindegyiket, s a jelen svéd theologiai felfogást tükrözik abban a törekvésükben, hogy a lutheri teológiát az egyház istentiszteleti életében is tisztábban szólaltassák meg, mint az elmúlt évszázad liturgikus munkája tette. Az egyház teológiája végeredményében ítt, az élő egyház szolgálatára adott könyvekben mutatja meg igazi lényegét és jelentőségét. Ilyen körülmények között egészen természetes, hogy ezekben a könyvekben a reformatori teologia nyomai világosan megfigyelhetők annál is inkább, mert a svéd liturgia évszázadok theologiai változásai ellenére is megőrizte a reformatori teologia örökségét.

Áttekintésemnek végére értem. Lehetne sokkal többet írni a mai svéd teológiáról, de céloim csak az volt, hogy az elmúlt évek theologiai munkájának legnevesebb műveit említve meg, egy kis ízelítőt adjak abból a svéd teológiából, amelyre vonatkozólag bevezetésemben azt említettem, hogy az elkövetkező években a világ evangélikusságának figyelő szemét fogja magára vonni. A theologiai tudomány minden területén végigszántottam azzal a céllal, hogy az Evangélikus Theologia olvasótáborából kiki megtalálja azt, ami érdeklődési körébe esik. Azt hiszem, hogy ez a rövid áttekintés is méltán bizonyítja, hogy a svéd teológia ma hatalmas felkészültséggel rendelkezik, s mi magyar evangélikusok is méltán várhatjuk, hogy küldetését hiven betöltse, s a nagyobb lehetőségek elkötelezésénél fogva tanítója legyen a világ evangélikusságának. Ránk vár a feladat, hogy a magunk érdekében is megnyissuk theologiai érdeklődésünk kapuját a svéd teologia előtt, de egyszersmind a magunk theologiai

munkájával is gazdagítsuk az egyetemes evangélikus egyház teológiai munkáját, amelyben hiszem, hogy egyházunknak is megvan a méltó helye. Így válhat egyházunk teológiai munkája is az egymás hitében való épülés áldott eszközevé.

Vajta Vilmos.

Könyvismertetés.

Fred Linderöth és Sven Norbik: **Den svenska kyrkan**, 3. kiadás, Stockholm, 1944 467 l. Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag kiadása.

Pár évvel ezeőlött indult meg Hittudományi Karunkon a magyar protestáns egyháztörténelmi tanszék keretében egy olyan vizsgálódás, amely egyszerre több irányban is dolgozva, kereste a megoldást az egyház mai képeinek megújítására. Innen származik ennek az új tudománynak, amelyet ott az egyháztörténet, Svédországban pedig a gyakorlati teológia melléktudományának tekintenek, — az elnevezése: *egyházrajz*.

Ugyanez a törekvés, az egyház mai képeinek a megújítása, történetileg változó életének egy ponton való összegezése és rögzítése indította meg a svéd teológiában is azt a munkát, amelynek első tudományos jelentkezése *Yngve Brilioth* püspök 1933-ban megjelent »*Kyrkokunskap*»*) c. könyve volt. Most ismertetőnk könyvünket is ebbe a tudományágba sorozzák be szerzői.

Ha az egyház mai képét akarjuk megújítani, mindig tekintettel kell lennünk multjára is. Természetes és szükséges tehát szerzőink számára, hogy minden egyes ponton világosan és egyszerűen megmutassák a mai állapot előzményeit. Ez a viágosság és egyszerűség talán annak is köszönhető, hogy a könyv nem lép fel magas igényekkel. Tudományosan jól meggondolt minden sora, de nem tudományos használatra, hanem a fedőlap szerint »egyháznak, iskolának és otthonnak« iródott.

Az egyház egyszerű, de érdeklődő hívének, a tanítást végző nevelőnek és népfőiskolások kezébe tankönyvnek szánták ismeretanyagul »a svéd egy-

háZRól, egyházkutatásról, az egyház lényegéről, történetéről, szervezetéről és szolgálatáról.« Célja, hogy megismertesse azt a gazdag egyházi örökséget, amelyet atyáinktól kaptunk.

Az előszónak ez az utolsó idézett mondata elárulja azt, hogy a szerzők milyen különös szeretettel vannak minden régi egyházi hagyomány iránt. A könyv következetesen szem előtt tartott álláspontja szerint az egyház ugyanaz, mint a reformáció előtt, csak megtisztult ígéhirdetéstén, szentségeitén és tanításában. Igyekeznek arra, hogy minden olvasó meglássa az egyház *folytatosságát* s azt, hogy a közömbösnek vélt dolgok sincsenek ok nélkül. Igyekeznek is megmagyarázni mindent, a leegyszerűbb szimbólumoktól a liturgikus színekig, az istentiszteleti rendtől az apostoli successióig. Szeretné, ha mindenki meglátná, hogy ezek a dolgok is mind prédikálnak a maguk módja szerint. Mindezekből hamarosan meg lehet látni azt, hogy az ú. n. »magas-egyházi« (höggyrklig) mozgalom hívei s így elvéve abba a hibába is belesznek, hogy az általuk kívánatosnak tartott helyzetet tüntetik fel meglevőnek. (Pl. a 158. oldalon az *Elevatio* c. kép. — A svéd egyházban ugyanis nincs feloldva a reformáció korabeli határozott tilalom erre vonatkozólag.) Ez a beállítottság azonban nem jelenti azt, mintha el akarnának térni a lutheri hitvallásos alaptól. Csak a valóság érdekében tartjuk fontosnak itt a megjegyzést, hogy a könyvnek ezt az álláspontját a mai svéd egyháznak csak egy része képviseli, akik számára elképzelhetetlen pl. az, hogy a lelkész ne a diszes miseruhájában álljon az oltár elé vagy osszon Úrvacsorát. A hagyományoknak, régi örökségeknek és művészeteknek szeretete mellett elvitathatatlanul halártalan egyházszeretetük.

A könyv felépítésében a gyülekezet a kiindulópont, amely gyülekezetben az egyik legerősebb ősi összekötő kapcsolás a templomépítésre való összefogás volt. Így azután az első hosszabb fejezet magával a svéd templommal foglalkozik, bemutatva gazdag képanyaggal a fejlődést az egyszerű fatemplomoktól az uppsalai domig s a legmodernebb templomokig. Gazdag beszámolót kapunk a templom minden tartozékáról és felszereléséről is. Egészen külön fejezet tárgyalja az egyházi szimbólumokat,

*) Kyrkokunskap = egyházismeret.

amelyek a könyv szerint »prédikálni tudnak.« »Csak az érti meg őket, aki maga is átéli azt, amit a szimbólum ki akar fejezni.« »Maga a templom is szimbólum...« (88. l.) Külön fejezet foglalkozik a művészetekkel. Ebben gazdag kép tárul elénk a svéd egyház csodálatosan szép egyházművészeti örökségéről és kincseiről, de az illusztrációk között ott láthatjuk a modern egyházi művészetnek is egypár egészen megkapó darabját. (Hässelby-i templom oltár-része 62. l. — Ansgar kápolna 134. l.) Szervésen kapcsolódik most azután a svéd istentiszteletnek, a »svenska mässa«-nak az ismertetése és magyarázata. Világossá lesznek az egyes részek közötti összefüggések, a még meglevő latin kifejezések, s hangsúlyozza az istentisztelet igehirdetési és úrvacsorai részének egységét. Egyéb istentiszteleti és kauszális cselekmények ismertetése után tér rá a svéd egyház különböző iktatási és szentelési alkalmaira. Számunkra egészen szokatlan az egyházi év ismertetésének egészen pontos kidolgozása, mártír-kalendáriummal.

»A svéd egyház egy ága az egy, szent, közösleges, vagy katolikus, apostoli egyháznak« — kezdődik a svéd egyház jellegét, szervezetét és hivatalait ismertető XI. fejezet. Ez a fejezet, mint a megelőző is, többszörösen hivatkozik az apostoli successióra, amelynek a svéd egyház birtokában van s amit Róma is elismer. Az egyházi tisztviselők kötelességeivel, a szervezetnek, majd pedig az újabb munkamódszereknek, egyesületi, külmisziói, tengerészmissziói munkáknak, a diakóniának s a különböző alapítványoknak az ismertetése után, a keresztyénség egészével való kapcsolatok ismertetésével zárul a könyv. A függelékben pontos táblázatot találunk a liturgikus színek használatáról, az egyházkerületek beosztásáról, majd pedig a felhasznált képekről és irodalomról.

A könyv képanyaga önmagában is sokatmondó azok számára, akik nyelvi nehézség miatt magát a könyvet nem tudják elolvasni, s ezért érdemes mindenkinek legalább átlapozni.

Hasonló magyar evangélikus könyv hiányát nagyon érezzük, s ezért útmutatásul is szolgálhat ez a könyv arra, hogy egy magyar evangélikus »Egyháziismeret« megvalósuljon.

Bizonyára az állam, nép és egyház

csaknem teljes egybeesése az oka annak, hogy hiányoznak a térkép-szerű ábrázolások, amelynek a felhasználása egy ilyen magyar munkában elkerülhetetlen lenne.

Leskó Béla.

Zulauf Henrik: Az egyház egysége. Fébé Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1947. — 58 l. Ara: 3.— Ft.

A szerzőnek a keresztség szentégeről írott s határozott *evangélikus* theologiai judiciumról tanuskodó tanulmánya után örömmel fogadjuk e másik, honi egyházi vonatkozásban út-törő és útmutató megnyilatkozását.

Az egyházat féltőn szerető theologus ezúttal is égetően aktuális kérdéssel néz szembe. Ez a szembenézés most sem valami pusztán és természetlen intellektuális próbléma-keresési vágyak az egzisztenciára esetleg teljességgel »vezélytelen« jelentkezése. Hanem az *ügy*, a Megváltó Krisztus ügye által egzisztenciálisan meghatározott theologus kényszerű átlafoglalása azzal a még némaságában is erőteljesen váaszt-sürgető kérdéssel szemben, ami a valóságban és nyomorúságban, de ugyanakkor és éppen ezért reménységben élő *mai keresztyén* ember lelkéből tör elő. Szerző e tanulmányát konkrétan a keresztyén gyülekezetnek egyházi egység szükségességére, lehetőségére és megvalósulására vonatkozó kérdése egységgel utáni vágya hozta létre.

Az egyetemes keresztyén egyház szétszakadozottsága valóságának történeti síkban szemlélhető rövid rajza vezeti be a tanulmányt. A szétszakadozottság objektív tényvalóságának tudata az Egyház Urának a híveiben szubjektíve leaverő, fájdalmas érzést támaszt, mégpedig elsősorban is »a keresztyén egyetemes egyháznak közös, hatalmas és veszedelmes ellensége miatt«. Ez az ellenség *ma* »különösen viágnézetek és rendszerek« formájában jelentkezik, amely »azáltal veszedelmesek, hogy *vallás igényével lépnek fel* és így kerülnek szembe a keresztyén egyházzal«. A szétszakadozottság tényvalósága mán-felől — az egyháztörténelem tanúsága szerint — egyesítési igyekezetet vált ki. Ezek a kísérletek azonban a lényegét illetően mindmáig eredménytelenséggel végződtek. Ezért felvetődik a kérdés: »Van-e egyáltalában értelme és jogosultsága a keresztyénséget egyesítő törekvésnek?«

Hogy erre a kérdésre választ adhas-
son, egyrészt az egyház és egyház-
felekezetek közötti viszonyinak, más-
részt a különböző egyházfelekezetek
egymáshoz való viszonyának problé-
máját ismerteti a szerző. A fele-
kezetekre szakadás tényét »alulról,
emberi szemmel, történelmi síkban
szemlélve *bűnnek* kell mondanunk».
»Felülről, Isten szemével üdvörté-
neti síkban szemlélve« Isten *ítéletét*
kell benne látnunk, »ame'lyel megítéli
Isten a tekinthető helyébe emberi te-
kintélyt állítani törekvést«. Ugyanak-
kor látnunk kell, hogy »az egyház-
felekezetek keletkezésének bűnében
ott van Isten feltű-védélmező *sze-
relete* és hogy Istennek a bűnt fel-
fedő és nyilvánvalóvá tévő ítéletében
ott van az Ő reformáló, megújító
és megtartó *kegyelme*«.

Ez a hitbeli felismerés megmu-
mutatja az utat a voltaképpeni problé-
ma tisztázása felé: »A jövendőt
illetőleg hisszük, hogy a részegy-
házak nem nyúlnak át az örökkévaló-
ságba«. Krisztus Urunk vis-zajöve-
telekor, de *csak akkor*, az egység helye
feg állni. Addig is az egyház egy-
sége *feladat* marad az egyház szá-
mára minden egyes egyházfelekezet-
ben. Ez a feladat je'enti: 1. hogy
»meglá-suk és megragadjuk a fele-
kezetek tényében rejlő isteni szere-
tetet és kegyelmet«, 2. »pozitíve meg-
tegyük mindazt, ami tőlünk telik. a
részegyházak-fe'le'e'ze'e'k' egységre ju-
tása felé«, 3. (és döntően), hogy »egy-
részt az *egy* egyház valósítsa meg
a saját lényegét mindegyik részegy-
házban, másrészt mindegyik felekezet
valósítsa meg önmagában az *egy*
egyház. az *Una Sancta* életét«. Az

egyház egysége csak a kegyelmi,
eszközök, az *ige és szentség* által
munkálható, éspedig az »*egyház* igéje
és szentsége«, »a *hitvallási irataink*
által színezett ige és szentségek út-
ján«; azért, mert az egyház egy-
sége »alapvetően *hitvallásszerű* és
így hát *hitegység*«.

Végző konkluzió gyanánt követ-
kező tétélekhez jut a szerző: 1. Az
egyház egysége a szentíráshoz kap-
csolódó hitvallási iratokban, mint az
az egyház *publica doctrínájában* gyö-
kerezik; 2. az egységre jutás nem
ember, hanem *Isten kezé'en v'n a' i*
ezt az igéje és a szentségei által
munkálja és éri majd el; 3. »mi
megelégszünk az egyház egységének
a *munkálásával* és boldogok vagyunk,
ha Isten az egység munkálásának a
reménységét nem veszi el tőlünk«;
4. *imádkozunk* az egyház egységéért«.

E rövidsége ellenére is mélyen-
szántó, alapos tanulmányt egy a szer-
zőnek »Az evangélikus egyházunk a
megújhdás útján a jobb jövendő
fele« címmel tartott előadása egé-
szíti ki. Ennek alap gondolata: az
egyház állandó reformjának szüksé-
gessége (ecclesia semper reformari
debet), ami »kizárólag Isten igéjé-
nek értelmében és igéje által remél-
hető«. Az egyház egységéről szóló
tanulmány s ezen előadás egy dol-
gozat keretében belül való egységbe-
foglalása, éppen ezért az »egyház
megújhdása utáni vágy«-nak az
»egyház egysége utáni vágy«-gal
való szimultán jelentkezése mellett
egyszersmind tárgyi szempontból is
igazolva van.

Lehel László.

A norvég egyházi élet mai arca.

A norvég egyház evangélikus nép-
egyház. Magában foglalja a 3 millió-
nyi lakosságnak mintegy 97 %-át.
Az ország 7 püspökségre oszlik; ez-
idén állítódik fel a 8-ik, a felettébb
nagy oslói püspökség kettéosztásá-
val. A norvég alkotmány szerint »az
evangélikus vallás az állam vallása.
az állam fenntartja és védelmezi«.
Allamegyházi mivolta megmutatkozik
abban, hogy legtöbb lelkész egyut-
tal állami hivatalnok és hogy az egy-
házi törvényhozás valamint gazdasági
ügyeinek kezelése a királynak (a kormá-
ny) és a nemzetgyűlésnek ill.

a közhatóságoknak a kezében van.
Az iskolákban felekezeti oktatás fo-
lyik, de azok a tanulók, akik nem
tartoznak a népegyházhoz, ez alól
kivonhatók.

Ma sem nyilvánul meg hangulat
az egyház és állam szétválasztására.
de annál erősebb az a kívánság, hogy
az államegyház keretén belül az egy-
ház nagyobb jogot nyerjen önmaga
kormányzására. Az állam és egyház,
ill. a községi és egyházi hatóságok
közt a legszebb együttműködés áll
fenn; de az egyház éppen a
német megszállás alatt azt is meg-

mutatta, hogy van bátorsága szakítani olyan államvezetéssel, mely az államegyházi rend alkotmányos és hitvallásos feltételeit nem tiszteli és azután képes volt megállani a maga lábán.

A püspökök nagy tiszteletnek örvendenek és minden egyházi kérdésben döntő befolyásuk van. A fontosabb ügyek mind odakerülnek a püspöki kollégium elé. — A lelkész mellett gyülekezeti tanács áll; feladata a közigazgatás és a lelkész segítése gyülekezeti munkájában.

Említésre méltó, hogy a norvég egyháznak voltaképpen mindössze 7—800 lelkésze a gyülekezeti munkában, tehát kb. 4.000 egyháztag jut egy pásztorra, több, mint a szomszédos országokban. Csakhogy figyelembe kell venni az óriási távolságokat Norvégiában és a nehézkes vidéki utazási viszonyokat. Vidéken 2—3, sőt több gyülekezetet szolgál egy lelkész. A keresztyén élet szomorúan állana, ha csak a lelkészekre épülne. De a lelkészek tevékenysége mellett nagy laikus mozgalomról számolhatunk be; a norvég egyházat éppen a *keresztyén szervezeteknek* sokasága jellemzi.

Bámulatos sora van ezeknek. rendszerint az egész országot áthálózzák; ápolják a belső és külső missziót, az ifjúsági munkát, a va. árnapi iskolát, stb. A missziói egyeületek nagyszabású missziói munkát fejtenek ki idegen országokban. Ezeknek a különböző szervezeteknek szerte az országban fizetett munkásokból, titkárokból, utazó prédikátorokból álló törzskara van; nagyobrrészt laikusok, de most már egyre több közöttük a theológus.

Helyi egyesület megszámlálhatatlanok van. Az egyik missziói társulat pl. több mint 4.000 nőegyesületet vezetett meg. A különböző szervezetek munkája ú. abb meg újabb területre terjed ki, szívesen állítanak fel ifjúsági vagy gyermekcsoportot, foglalkoznak iskolával, de gazdasággal is.

Nem becsülhetjük meg eléggé mindennek a tevékenységnek áldásos hatását a keresztyén élet ébresztésében, a felelősségre való nevelésben, az egyház belső és külső feladatainak munkálásában. De hátrányai is szembeszökőek. Hogyha egy kicsiny gyülekezetben 10—15 különféle szervezet egymás mellett működik, elkerülhetetlen, hogy egy bizo-

nyos versengés: sőt irigység ne támadjon. Szenved pedig alatta az egyházi, a gyülekezeti öntudat. Némelyek számára a szervezet több, mint a gyülekezet. A missziói ház több, mint az egyház. Egyes körök az ú. n. »szabad« úrvacsora-vételt (lelkész nélkül) többre tartják az egyházi formánál.

Ez a fejlődés más körülmények között szakadásokat okozott volna, szakadtakat hívott volna létre. Há'a Istennek ez nem következett be. A túlszervezettség ugyan még fennáll és az a sok beszéd, amely a hasonló feladatú szervezetek összevonását kívánja, még nem vitt látható eredményre. De már megfigyelhető, hogy az egyesületek most sokkalta erősebben kötve érzik magukat a gyülekezethez, mint azelőtt és a lelkészhez való viszonyuk nagyrészt kitünő.

Ugyanakkor szemellátható a különböző szervezeteknek növekvő együtmunkálódása is; vezetőik mind országosan, mind egyes körökben, helyegekben közös tanácskozássra gyűlnek össze és közös intézkedéseket tesznek. Ez az együtmunkálódás tudatosan az evangélikus egyház keretén belül és hitvallásai alapján folyik. A szabadegyházi körökhöz való viszony is nagyjából barátságos, de a szervezetek részéről most csekélyebb a velük való együtmunkálódás, mint azelőtt, nem utolsósorban a keresztség dolgában való különböző felfogás miatt.

Mindéz nagyobb eseményekkel függ össze. A »liberalisok« és »ortodox« vagy »pozitív« felfogásúak közt folyt hosszú és keserű egyházi harc, melyben nemcsak a theológusok, de laikusok is elevenen résztvettek, a háború előtti utolsó években elernyed. A második világháború kitörésekor a különböző irányzatok és szervezetek vezetői összetalálkoztak és baráti jobbot nyújtottak egymásnak. Legelsősorban is Eivind *Berggrav*, Osló püspöke és Ole *Haalesby*, az egyházi-fakultás professzora. Ők voltak azután elismert vezetői annak a hatalmas szellemi harcnak is, amelyet a norvég egyház a háború alatt a nemzetiszocializmussal megvívott. Mögöttük álltak a lelkészek nemcsak nagy többséggel, nemcsak az összes keresztyén szervezetek, de hogy úgy mondjuk, az egész norvég keresztyénség.

A nép — miként még addig soha — felfigyelt az egyházra, arra a

hitvalló, evangélikus népegyháza, mely felelősséget érez az egész emberéletért. Felfigyelték a lelkesítésre is, kik természetesen első vonalban küzdöttek, s ezt látták barátok és ellenségek egyaránt. Ezek az események nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az egyház, a gyülekezet, a lelkesítő hivatal növekedő megértést élvez.

A theologiai fejlődés is ebben az irányban haladt. A fiatalabb generáció alig érti meg a régi theologiai vitát. Sem a dialektikai, sem az újabb svéd theologia nem teremtett iskolát Norvégiában. A háború előtti általános helyzet felkelte az érdeklődést az egyház és a hitvallások iránt és ez később csak erősödött. Ervényszerűnek ugyan szertartásos és konfessionális tendenciák is, de főleg gyakorlati irányba toldott az érdeklődés. Azok a fontos nyilatkozatok és hitvallások, melyek a nemzeti-szocializmussal vívott harcban születtek, gazdag anyagot nyújtanak a további theologiai munkára. Kiváltságos, ha oly égető kérdések körül forognak, mint aminő a nép, állam és egyház viszonya.

A theologiai munkásság pillanatnyilag nem nagy. Az elmúlt esztendőknem is voltak alkalmasok a theologiai studiumra. A gyülekezeti lélekszám oly tömegesen sok a munkája, hogy nincsen ideje theologiai munkásságra. A szaktheologusokat illetően nemzedékváltásról kell beszélnünk. Mindkét fakultásnak professzorai közül egész sor érte el a 70 éves korhatárt. A tudós egyháztörténész Olof Kolsrud a múlt évben

elhúnyt. Az idősebbek közül csak Hallesby professzor munkálkodik még, de ő is közeledik a 70 évhez és az egyetemi professzorok közül a valamivel fiatalabb Hans Ordins és Sigmund Mowinkel, a neves ótestamentumi tudós. A többi theologiai professzor 35—45 éves. Megvan doktori értekezésük és egyéb munkásságuk is akad, de nagyobb irodalmi tevékenységet még nem fejtegettek ki.

A német theologia összeomlása után elevenebbé vált a keleti egyházakkal való kapcsolatunk és az ökümenikus érdeklődés, valamint felelősségérzet nőttön nő.

A nemzeti-szocializmussal és ideológiájával vívott harc fontos következménye az a szilárd elhatározás, hogy mind a politikában, mind a sajtóban, mind pedig általában a kulturális életben érvényesítsük a kereszténységet! A háború után az országban spontán kialakult egy keresztény néppárt, nem is álmódott sok választóval.

A radikális kultúra oldaláról megkísérelték az egyház és a kereszténység elleni tradicionális támadások felújítását, látszólag azonban ez nem nagy visszhangot keltett.

A norvég egyházat a háborúban sok veszteség érte. Sok temploma, paplaka lerombozva. Súlyosabbak a morális veszteségek, melyek mindig követik a háborút. Mégis Isten kegyelméből áll még az egyház a nép közepette, és felkészült — jobban, mint azelőtt — arra a feladatra, hogy a nép életét keresztényévé tegye és az evangéliumot szétvigye a világba. *Seland Bernhard.*

Nyílt levél!

Magyarországi Evangélikus Egyházunk Egypetemes Felügyelőjéhez, Püspökeihez, Lelkeszeihez, Könyvkiadóvállalataihoz, Könyvkereskedéseiseihez és Iratterjesztéseiseihez!

Féléve elmúlt, hogy az Evangélikus Theologiai Munkaközösség gondolatát, mint falusi gyerek a sárkányt, a magasba röpitettük. Két hónapja lesz, hogy a Munkaközösséget hivatalosan is megalakítottuk. De ha rövidesen nem sikerül a terveinket anyagilag is megalapoznunk, akkor kár az erőnket továbbra is erre a munkára fordítanunk, mert célunkat úgy sem valósíthatjuk meg.

Célunk az volna, hogy írásban műveljük az evangélikus theológiát és így szolgáljuk a lelkesítő továbbképzés ügyét. Erre öt ízben megjelentettük az Evangélikus Theológiát. De ennél tovább menni, szakkönyveket kiadni már nem tudunk és nem tudunk, sőt, az a veszély fenyeget,

hogy még az Evangélikus Theologia kiadásával is elakadunk, ha anyagi dolgainkat nem rendezzük.

Ezért fordulok nyílt levéllel egyházunk legfelsőbb vezetőségéhez, lelkészeihez, könyvkiadóvállalataihoz, könyvkereskedéseikhez és iratterjesztéseikhez s mint az Evangélikus Theologiai Munkaközösségnek — attól a pillanattól kezdve, hogy ennek a gondolatát Groó Gyulától átvettem, — propagálója, kérem, fogadják el az anyagi ügyekben tárgyalási alappnak alábbi előterjesztésemet.

Amire nem építhetünk.

Az Evangélikus Theologia eddig 4500 Ft. külföldi, a Tájékoztató rovat pedig 2000 Ft. magyar állami támogatást kapott. — Reméljük, hogy a külföldi támogatás tekintetében helyzetünk javulni fog, de ha ez bekövetkezik, erre akkor sem számíthatunk, mert egyrészt időlegesen kell tekintenünk, másrészt kevés lesz mindig ahhoz, hogy az Evangélikus Theológián kívül a könyvek kiadását is megkezdhessük.

A lelkészek közül ma többen havi 10, ill. 20 forintot ajánlottak fel és fizetnek az Evangélikus Theologia fenntartására az 1947-ik évben. — Erre az összegre ismét nem támaszkodhatunk, mert könyvek kiadására ebből sem futja s huzamosan még az Evangélikus Theologia sem épülhet ezekre az adományokra. Különbösen ez az összeg oly csekély, hogy külföldi és egyéb támogatás híján ma sem volna elegendő ahhoz, hogy fedezze az Evangélikus Theologia egyébként fedezetlen költségeit.

A Magyar Luther-Társaság — melynek az Evangélikus Theologiai Munkaközösség hivatalos szervévé lett — nincs és önmagában sohasem lesz abban a helyzetben, hogy viselni tudja a Munkaközösség által kiadandó könyvek és az Evangélikus Theologia költségeit. Csupán segítséget nyújthat, egy-két dolgot fedezhet, de mindent magára nem vállalhat.

Végül nem jöhet számba evangélikus népünk sem a maga anyagi erejével, mert a Munkaközösség feladata szakkönyvek kiadása. Ezeket pedig, egy-két szórványos esettől eltekintve, csak mi lelkészek vásároljuk. Viszont a mi vásárló erőnk is oly csekély, hogy arra építeni, kölcsönt venni nem lehet, inkább a kiadó kell hogy hitelezzen a lelkészeknek.

A dolog nyitja.

Világosan kell látnunk, hogy az Evangélikus Theologiai Munkaközösség és vele a Magyar Luther-Társaság csupa olyan dolgot vállalt magára, amely semmiféle jövedelemmel nem jár, hasznot nem hoz, sőt, csak ráfizetéssel valósítható meg. Így van ez már most is az Evangélikus Theológiával s így lesz minden theologiai könyvvel. Sem a kereskedői hasznot, sem a kiadóit nem fogják meghozni ezek a könyvek, sőt, előfordulhat, hogy még a belőlük fektetett tőkét sem térítik meg. Vagy olyan lassan hozzák vissza a belőlük ölt pénzt, hogy az ahogy jön, el is megy és egyáltalában nem tekinthető forgótőkének.

Viszont vannak az egyházi könyv- és papir-forgalomnak olyan ágai, amelyek jól vagy rosszul, de jövedelmeznek. Ezek: 1. a népies és építő irodalom füzetei és könyvei; 2. a hittankönyvek; 3. különböző egyházi nyomtatványok, emléklapok, stb.; 4. az iskolai füzetek. Ezek közül ma nem mindegyik van forgalomban — hiányoznak pl. az evangélikus felírású füzetek —, de bizonyos, hogy ha ezeket mind forgalomba hozzuk

és a terjesztésüket jól megszervezzük, akkor ezek nagyon szép hasznot hoznak. A tőkét is megtérítik s ezenfelül tisztos kiadói és kereskedői hasznot is hajtanak.

A dolog nyitja már most ott van, hogy az evangélikus könyv- és papír-forgalomnak ezt a kétféle ágát, a haszon nélkül valót és a hasznot hajtót, valamiképpen össze kell kapcsolnunk. Nem oldható meg másképpen a theologiai munkák kiadása és kiadásuknak a folyamatossága sem biztosítható máshogy, csak úgy, ha sorsukat függetlenítjük az ad hoc jellegű adományoktól és segélyektől, valamint attól, hogy milyen ütemben és milyen mértékben kelnek s a theologiai könyvek kiadását összekapcsoljuk a hasznot hajtó könyv- és papírárúk forgalmával. Magyarul ez azt jelenti, hogy az utóbbiaknak kell előteremteniök és adniök a tőkét a theologiai munkák kiadásához.

Miből képződhetnék és szaporodhatnék állandóan ez a tőke? A fentebb négy csoportba osztott könyv- és papírárúk kereskedői hasznából! Vagyis ezeknél a kiadványoknál elválasztatnék az egyes kiadványokba fektetett tőke és a kiadói haszon az árúsítással együttjáró kereskedői haszontól és az utóbbi célvagyonná alakulna a theologiai munkák kiadására. A megmaradó tőkéből és a kiadói hasznból ki lehetne adni újra a négy csoport valamelyikébe tartozó valamilyen nyomtatványt, vagy könyvet, viszont a kereskedői hasznból megkezdődhetnék és fennakadás nélkül folytatódhatnék a theologiai munkák kiadása. Évi 200.000 Ft. forgalomnál ez azt jelentené, hogy kb. 40.000 forintot tudnánk theologiai könyvek kiadására fordítani.

1-ső terv.

A fentieket hallva és olvasva, könnyen mondhatná valaki, hogy csinálja meg mindezt a Magyar Luther-Társaság. Elvégre az ő hivatalos szerve az Evangélikus Theologiai Munkaközösség, gondoskodjék ő a theologiai munkák kiadásához szükséges pénz előteremtéséről.

Ebben van némi igazság, mert a Magyar Luther-Társaságnak az Evangélikus Theologiai Munkaközösség nélkül is feladatai közé tartozik az evangélikus theologiai irodalom művelése. Mégis annak, hogy ez legyen a dolgok megoldása, több akadálya van.

Először: a Magyar Luther-Társaság az évek folyamán éppen a jövedelmező egyházi nyomtatványok, füzetek és könyvek kiadását hagyta abba, vagy vesztette el. Ezért ahhoz, hogy ezeknek a kereskedői hasznából a theologiai könyvek kiadását finanszírozni tudja, előbb ezeket a jövedelmező kiadványokat kellene megjelentetnie. S mi volna, ha ezeket mind megjelentetné? Problémánk akkor sem oldódna meg egészen, legfeljebb negyedrészen, mert a Magyar Luther-Társaság ma már nincs versenytársak nélkül, sőt, igen erős riválisai vannak s ezek főként vagy kizárólag éppen a jövedelmező dolgok kiadásával foglalkoznak s ezt akkor sem fogják abbahagyni, ha a Magyar Luther-Társaság ezen a téren ismét munkába kezd. Ez azt jelenti, hogy a Magyar Luther-Társaság ma már nem tud magának ezekből a dolgokból olyan nagy és egyedülálló jövedelmet biztosítani, mint régen s ha csak ő fordítja ezeknek a dolgoknak a kereskedői hasznát a theologiai irodalom gyarapítására, akkor a hasznot hozó dolgok árúsításából folyó országos kereskedői haszonnak legfeljebb csak a negyedrésze fogja a theologiai irodalmat szolgálni, míg

annak idején, mikor a Luther-Társaság egyedül foglalkozott a jövedelmező cikkek kiadásával és árúsításával, ezeknek a dolgoknak a kereskedői haszna teljes egészében a theologiai irodalmat támogatta. Véleményem szerint ezt a régi helyzetet kell új formában visszaállítani. Theologiai irodalmunk felvirágzása csak ekkor várható. Akik kötelességüknek érezték, hogy a Magyar Luther-Társaság elhanyagolása idején átvégyék tőle a jövedelmező dolgok kiadását és árúsítását, érezték kötelességüknek azt is, hogy épp oly mértékben fordítsák a theologiai irodalom gyarapítására az ezekből a dolgokból származó kereskedői hasznot, mint ahogyan a Magyar Luther-Társaság erre fordította régen, erre fordítja ma is és erre fogja fordítani a jövőben is.

Másodsor: divatba jött, hogy iratterjesztések, sőt, egyes lelkeszi hivatalok és lelkeszek épp úgy 20—30%-os kedvezményben részesülnek, ha valamit vesznek, vagy eladnak, mint a kiadók és a könyvkereskedések.

Ennek a szokásnak a legrövidebb időn belül véget kell vetnünk, mert ez először is — bármennyire méltányosnak és sokszor indokoltnak tetszik is — erkölestelen és tisztességtelen verseny, ami azt eredményezi, hogy végül is minden kiadónak csak magának érdemes a saját jól jövedelmező könyveit árúsítani, mert egyedül csak ő kereshet rajtuk. Nem teheti ugyanis egyetlen iratterjesztő sem, hogy olyantól vegyen könyvet, akitől nem kap 30%-ot, ha a kiadó neki 30%-ot ad. — Véget kell vetnünk ennek a helyzetnek azért is, mert teljes képtelenség az, hogy az újszólván rezi nélkül működő iratterjesztések ugyanazt a kedvezményt kapják, amit egy alkalmazottakat tartó, adót fizető és sok egyéb terhet viselő kiadó és könyvkereskedés kap. — Tudom, hogy az iratterjesztések, missziói célból, sokszor áron alul adnak el, vagy ingyen osztogatnak szét füzeteket és könyveket, ez azonban — véleményem szerint — nem fedezhető éppen abból a százalékból, amely a kereskedői haszon alapjául szolgál. Ennek a százaléknak mindentől érintetlenül kell maradnia és az ingyenes vagy áron aluli terjesztés költségeinek a viselésére más módot kell találnunk; nem olyat, amely megkárosítja a többi kiadót és könyvkereskedőt. Az viszont bizonyos, hogy az iratterjesztések részére valamekkora százalékot egységesen biztosítanunk kell, de olyat, amely nem teszi értelmetlenné a kiadók számára az egymás kiadványaival való kereskedést és nem veszélyezteti a theologiai könyvek kiadására szánt kereskedői hasznot sem.

Az iratterjesztéseknek juttatott teljes könyvkereskedői kedvezmény ugyanis, másodsor, azért helytelen és azért szüntetendő meg, mert — azonkívül, hogy erkölestelen — teljesen elemésztí azt a kereskedői hasznot, amely egyébként a theologiai könyvek kiadására volna fordítható. Mert ugyan melyik gyülekezeti, egyházmegyei vagy egyházkerületi iratterjesztéstől várhatjuk el azt, hogy majd theologiai könyveket fog kiadni a maga kereskedői hasznából? Egyiktől sem. Erre csak a kiadók és könyvkereskedéseik képesek. Éppen ezért véget kell vetnünk az iratterjesztéseknek juttatott nagy kedvezményeknek és az ingyenes iratterjesztési misszió számára más alapot kell találnunk s nem szabad ezzel a kereskedői hasznot csorbítanunk.

Az elmondottakból világos, hogy a Magyar Luther-Társaság nem vállalhatja egyedül a theologiai irodalom költségeinek a viselését; így

minden olyan terv, amely erre épül csak fel, gátolja az Evangélikus Theologiai Munkaközösséget céljának a megvalósításában.

2-ik terv.

Elképzelhetjük ezek után, hogy a különböző kiadók azt mondják: vállaljuk a kereskedői haszonnak theologiai könyvek kiadására való fordítását, s mindegyik külön-külön, a másiktól függetlenül megkezdí, némelyik folytatja az ilyen irányú munkát.

Mi lesz akkor ?

Ez mindenesetre jobb eset, mintha azt mondják: ez nem feladatom, tehát nem is csinálom; vagy: feladatom ugyan, de egyedül nem csinálom. Az a kérdés azonban, hogy valóban helyes és jó-e, ha a különböző kiadók pusztán a maguk erejére támaszkodva és egymástól függetlenül nekirágnak a kereskedői haszomból a theologiai könyvek kiadásának? Véleményem szerint ez helytelen volna. Mert lesznek könyvek, amelyeknek a kiadásához egy-egy kiadó anyagi ereje kevés. De az anyagiaktól függetlenül, ki fogja az egyes kiadóknál eldönteni, hogy éppen mit adjanak ki? S milyen kapcsolatban lehet az ilyen módon meginduló könyvkiadás a már megalakult Evangélikus Theologiai Munkaközösséggel? Nem fogjuk-e részekre szaggatni, versengő csoportokra tagolni az átfogónak indult Evangélikus Theologiai Munkaközösséget? Aztán szellemileg vagyunk-e olyan erősek, hogy minden kiadóra teljék egy-egy theologiai munkaközösség? Vagy vagyunk-e egymás iránt annyira megértők, hogy kiadjuk egy olyan valakinek a jö theologiai munkáját, akihez egyébként semmi közünk, sőt, akivel inkább ellenséges, mint barátságos a viszonyunk? Végül, valóban annyira és arányosan szét vagyunk-e osztva, hogy minden kiadó mögött már ma is ott áll egy-egy theologus gárda, vagy nem az-e a helyzet inkább, hogy sokan sehová sem tartozunk, vagy ahol vagyunk, magunk se valljuk, hogy éppen azokhoz tartozunk s ezért most kellene megindulnia az egyesek leszerződésének és leszerződötetésének a 2-ik terv megvalósítása esetén? S nem vezetne-e ez éppen arra, ami ellen küzdünk s ami ma még nem forrott ki egészen, hogy végképp csoportokra tagozódnaunk s az az egység is megszakadna köztünk, ami ma még fennáll?

Mindezek a kérdések arra kényszerítenek, hogy elvetendőnek tartsam ezt a theologiai irodalmunk gyarapítására 2-ik megoldásként előterjesztett, illetőleg inkább csak mint egy ilyen lehetőséget számbavevő és mérlegelő tervet.

3-ik terv.

Az előzőkkel szemben ennek a tervnek az a lényege, hogy az egész kérdést egységesen ragadja meg.

Szellemi egységét az biztosítja, hogy nem egy kiadók között megszólott és a megoszlás folytán éppen köréje sereglett, részérdekeket szolgáló theologus gárdára támaszkodik, hanem az Evangélikus Theologiai Munkaközösségre, amely minden theologus munkájára számot tart és a hitvallásosság és tudományosság szempontja alatt egy munkaközösségbe akarja hozni valamennyit. Miként fog az Evangélikus Theologiai Munkaközösség kifejlődni, nem tudjuk, de az bizonyos, hogy célkitűzésénél és szempontjánál fogva alkalmas arra, hogy mindnyájunkat egybefogó szervevé legyen.

Az anyagi egység csak a Magyar Luther-Társaságon belül képzelhető el, mivel az Evangélikus Theologiai Munkaközösség ennek a hivatalos szerve. A fölött még gondolkozhatunk, hogy hogyan valósítandó meg a Magyar Luther-Társaságon belül az anyagi egység, de annak szerintem, vitathatatlanak kell lenni, hogy másutt, mint a Magyar Luther-Társaságon belül, ez nem valósítható meg.

Ennek a megvalósítására pedig két mód kínálkozik.

Az egyik, hogy egyszerűen a Magyar Luther-Társaság pénztárába folyik be a különböző kiadók által a theologiai munkák kiadására befizetett kereskedői haszon.

Ebben az esetben az egyes kiadóknak megmaradnának a maguk könyvkereskedései és iratterjesztései. Különösebb érdek azonban, mint kiadókat, ezeknek a fenntartásához nem fűzné őket, mert a belőlük származó kereskedői haszon úgy sem őket illetné meg, hanem a Magyar Luther-Társaságot, mivel ez adná ki a kereskedői haszonból a theologiai könyveket. Ami tőkét viszont a jövedelmező egyházi könyvekbe és nyomtatványokba befektettek s amennyi kiadói haszon ez után megilleti őket, ez úgy is megtérülne nekik, ha nem ők végeznék maguk kiadványaik terjesztését saját könyvkereskedéseikben és saját iratterjesztéseik által.

A másik mód, hogy a Magyar Luther-Társaság lesz egyházunk könyvkereskedője és iratterjesztője. Főbizományosa az összes kiadónak. Az ő kötelessége lesz a már meglévő könyvkereskedések fenntartása, újak szervezése s az iratterjesztés országos, nagyszerű módon való megszervezése. Mindez — abban az esetben, ha a kereskedői haszon a theologiai munkák kiadására szolgál s ezeknek a kiadója a Magyar Luther-Társaság — a Magyar Luther-Társaságnak elsődrendű érdeke. Ez azonban nincs rovására a többi kiadók érdekeinek sem, mert ha a kereskedői haszon növeléséért minél nagyobb forgalomra törekszik a Magyar Luther-Társaság, azért, hogy minél több theologiai könyvet adhasson ki, — hasznot hajt a többi kiadónak is, mert befektetett tőkéjüket visszatéríti, kiadói hasznukhoz őket hozzásegíti és ugyanannak a pénznek többszöri megforgatására ad nekik alkalmat.

Ebben az esetben nemcsak azt érnék el, hogy egy kiadó adná ki az összes kiadásra váró és érdemes theologiai műveket, az, amelyik mögött ott áll az egész magyar evangélikus lelkészi karnak az Evangélikus Theologiai Munkaközösségbe tömörült szellemi egysége, hanem azt is, hogy állandóan szemeltartható volna és egy kiadó kezében lenne a theologiai munkák kiadásához szükséges kereskedői haszon. S az egész vállalkozásnak nem volna az a látszata, hogy állandóan a más zsebére spekulálunk. Ezenkívül az adminisztrációs és egyéb nehézségek is csökkenének.

Véleményem szerint ezen az utóbbi módon valósítandó meg és hajtható végre jól az Evangélikus Theologiai Munkaközösség célkitűzése.

Ami még szükséges.

Azt mondtam az elején, hogy az állami támogatásra nem építhetünk. De amíg van rá mód és lehetőség, mindent el kell követnünk, hogy ezen az úton is segítséghez jussunk.

Azt is említettem, hogy a külföldi támogatásra sem támaszkodhatunk. De amíg van külföldi segély, addig erről a segélyről mi sem mondhatunk le. És most mi szeretnénk kapni a javát, Evangélikus Theológiai Munkaközösség és Magyar Luther-Társaság! Tudjuk, hogy a mi theológiai irodalmat gyarapítani akaró munkánk számára eddig még nincs alap s ezért részesültünk csak kis mértékű anyagi támogatásban. De tudjuk, hogy a népies, építő irodalom támogatására van, mert tanuskodik arról ennek az irodalomnak gazdag termése már tavaly december óta. S mivel még nem tudjuk, hogy mi lesz ennek a nyílt levélnek a hatása, felajánlkozí-e ama bizonyos kereskedői haszon a theológiai irodalom támogatására, vagy még jobban elzárkózik, viszont a Magyar Luther-Társaság kész a maga kereskedői hasznát erre a célra fordítani, két javaslatot teszek. Az egyik: a külföldi támogatásból megjelent építő irodalom termékeinek a kereskedői haszna azonnal fordíttassék a theológiai irodalom támogatására. A másik: mivel a magunk külföldi segély kérése reménytelen azon az alapon, hogy theológiai munkákat szeretnénk kiadni, azon az alapon kérünk segélyt a Magyar Luther-Társaságnak, hogy építő, népies iratokat szeretnénk kibocsátani, hogy ezeknek jövedelméből tudjuk a theológiai irodalmat támogatni. Arra talán szükségtelen emlékeztetnem, hogy a Magyar Luther-Társaságnak is feladata és célja az ilyen jellegű irodalom ápolása, amint alapszabályunk mondja: »az összes társadalmi osztályok lelki szükségletének« megfelelően. Elismerjük, hogy Társaságunk sok tekintetben elmaradt, de ma munkára készen áll s az útját és a módját is tudja annak, amit tenni kell. Ez indokolja kérésünket és még az, hogy úgy érezzük, mások után most rajtunk a sor, a mi megsegítésünkre jött el az idő, hogy a theológiai irodalom felvirágoztatása érdekében mi is egyre-másra tudjuk kiadni a jó és jövedelmező iratokat és könyveket.

Arról nem szoltam s most is csak megemlítem, hogy a theológiai irodalom céljait szolgáló kereskedői haszon minél nagyobb tétele érdekében szükséges, hogy könyv- és papirkereskedéseink minden igényt ki tudjanak elégíteni. Ez csökkentené a magunk kiadványaira nehezedő részköltséget és növelné a belőlük származó kereskedői hasznot. Ezzel kapcsolatban, mint gondolatot, fel lehetne vetni újra és meg lehetne valósítani végre az evangélikus könyvbarátok szövetségét. Ebben az irányban lehetne kiépíteni a Magyar Luther-Társaság pártoló tagságát.

Befejezés.

Mindazokra vonatkozólag, amiket elmondtam, szíves meghallgatást és legalább annyi megértést kérek — s ezt nem magamért kérem —, mint amennyiben akkor volt részem, mikor 1946-ban a budapesti evangélikus egyházmege lelkészeinek az Evangélikus Theológiai Munkaközösség gondolatát előterjesztettem, és amennyit tavaly novemberben tapasztaltam, mikor Scholz Lászlót megnyervén, a budapesti evangélikus egyházmege lelkészegyesületének javaslataként az Evangélikus Theológiai Munkaközösség megalakításának a tervét országosan is felvetettük. Ez a megértés abban nyilvánult meg, hogy közös akarral á-t mondtunk: az Evangélikus Theológiai Munkaközösséget szükségesnek ítéltük. Most, úgy érzem, hogy ki kell mondanunk a bét is: az Evangélikus Theológiai Munkaközösséget anyagilag is meg

kell alapoznunk. S mivel az á-n már túl vagyunk, ezért tesztek, illetőleg tettem javaslatot a bé-re. Fogadja. mindenki igaz megértéssel és szeretettel.

Mély tisztelettel és testvéri üdvözzel !

Budapest, 1947 május végén.

Grünvalszky Károly -

K Ö Z L E M É N Y E K

E számunk 5. körlevél) cikkirói: Győri János lelkész, Nagytarcsa, Pest m.; Dr. Ferdinánd István lelkész, egyetemi könyvtáros, Sopron, Deák-tér 80.; D. Raffay Sándor ny. püspök, Bpest, IV., Fehérhajó-u. 10.; Vajta Vilmos lelkész, Lund, Svédország; Leskó Béla lelkész, Lund, Svédország; Lehel László vt. lelkész, Bp. XII. Virányos-u. Seland Bernhard (ejtsd: Szélan) a Norvég Misszió lelkésze Budapesten, XIV. Gyarmat-u. 14. Grünvalszky Károly egyhm. belm. lelkész, Bpest, VIII. Eszterházy-u. 12.;

Az Evangélikus Theológiai Munkaközösség megkezdte azoknak a göcöntokknak a megalakítását, melyek egy-egy theológiai problémakör feldolgozását vállalják. Eddig a következő helyeken tűztünk ki munkát: Budapest és Győr megosztott munkával vállalják az agenda theológiai problémáinak tisztázását; Sopron az egyházi hivatal témájával foglalkozik; Pécssett a Szerítlélek belső tanúbizonyosságáról szóló bibliai-egyházi tanal foglalkoznak; Nyiregyházát arra kértük, hogy az egyház prófétai szolgálatának aktuális kérdését tegye theológiai vizsgálat tárgyává, különösen is Luthernek a »két birodalomról« szóló tanítását világítsa meg. Szóban van egy alföldi göcönt kialakítása is, talán Békéscsaba központtal. Igéretünk van arra nézve, hogy a fenti munkaközösségek egy kis külföldi alapkönyvtárat kapnak. Kérjük, hogy az ország más tájairól is, ahol akad néhány theológiai munkában résztvenni kívánó lelkész, jelentkezzen munkára Dr. Solyom Jenő egyet. tanárnál (Sopron, Zrínyi utca 14.), a Munkaközösség vezetőjénél.

Lelkészi Továbbképző Szeminárium híret közöltük legutóbbi körlevelünkben. Július 1-14. napján Sopron-

ban ezt a tanfolyamot meg is tartjuk. Részletes hirdetést tettünk közzé a Lelkipásztor júniusi számában. Kérjük a résztvenni szándékozókat, hogy a feltüntetett témákkal addig is foglalkozzanak, mert közös munkával szeretnénk eredményt elérni.

Minden résztvevő nézze át saját könyvtárát s ami a megbeszélendő témákhoz segítséget nyújthat, hozza magával, lehetőleg tanulmányozza előre. Mindenki hozza magával a görög nyelvű Ujszövetséget is, görög nyelvű szótárát (pl. Daxer-Kiss); ha megvan, F. Rienecker segédkönyvét: Sprachlicher Schlüssel zum Griechischen Neuen Testament. Hasonlóképpen a Menge-féle bibliafordítást és más idegennyelvű bibliafordításokat is.

A programban közölt textusokat tanulmányozzuk, kommentárjainkat nézzük át, a ritkébbakat hozzuk magunkkal. A theológiai könyvtár különben majd rendelkezésünkre áll. A legtöbb feldolgozandó textus egyházi perikópa, úgyhogy idevágó munkáinkat is vegyük számba, pl. L. Fendt, Die alten Perikopen, stb.

A Luther-tanulmány sorozatát magyar nyelvre fordítva meg fogják kapni a résztvevők, talán még otthon, talán csak a helyszínen. Felhívjuk a figyelmet arra, hogy a sorra kerülő 4 Luther-sermo közül 3 megtalálható a Calwer-féle kiadásban, hol mai német nyelvre átírva olvashatjuk őket. (A keresztségről, I. köt. 351 kk. I.; Az úrvacsoráról, I. köt. 368 kk. I.; A halálra való előkészülésről, II. köt. 393 kk. I.) Természetesen más Luther kiadásokban is megkereshetjük őket.

A mai theológiai kérdéseink c. sorozathoz is nyújtunk az a'ábbiakban némi segítséget. Nem a legfontosabb irodalmat közöljük, hanem csak azo-

kat a könnyebben hozzáférhető magyar nyelvű írásokat, mely sokaknál meglehetősen 1. A keresztség erkölcsi kötelezése c. előadáshoz: Zulauf H., A keresztség szentsége. 1946; Victor J., A keresztség szimbolizmus; Scholz L., Isten tulajdonában, (Szentlélek tábora c. kötetben 162 kk. l.). 2. Az utolsó idők aktualitása c. előadáshoz: Lüthi, Az eljövendő egyház, Dán. kv. magyarázata, különösképpen is a 2., 7., 8 és 12. fejezetek; Karner K., Isten királysága — az eszkatologikus szemlélet síkjában. Evangélium és magyarság c. kötet 137 kk. l.; Schulek T., Bornemisza Péter, 200—205 l.; továbbá a Jelenések könyvével foglalkozó írások. 3. Az egyház egysége c. előadáshoz: Zulauf H., Az egyház egysége. 1947; Molnár R., Ökumenikus mozgalom és a finn egyház, Ev. Theologia 2. sz. körlevélben; Makay M., Az öikum. gondolat és a magyar ref. gyülekezet. 1944. 4. Kegyeségi típusok c. előadáshoz: Giertz Bo. Házat kösziklára építette és Hitből élünk. 5. Az evangélikáció c. előad.: Zulauf H. Az egyházi evangélikáció lényege és útja, Belm. Munkaprogramm 1940—41. 393 kk l.; Urbán Ernő, Az evangélikáció kérdéseiről, Lelkipásztor 1941 478 kk. és 526 kk. l. Farkas József, Evangélikáció. Theologia 4. sz. füzet (református); Heim K., Az ébresztő bizonyágtétel dogmatikai alapja. Lelkipásztor. 1947. június—augusztusi számában. 6. Az egyház prófétai szolgálata című előadáshoz: Lelkipásztor 1947. évfolyamából 25 l., 59—60. 94—95 lapok; Harangszónaptár 1946-ik évfolyamában Veöreös L., Luther és a parasztháború; Visser't Hooft. Az egyház nyomorúsága és dicsősége c. sorozatának utolsó előadása; Mercier, Izrael prófétái.

Ismételten kérjük, hogy pontosan jeleltekzenek a részvevők, jelöljék meg indulási állomásukat mind a Máv., mind a Gysev. vonalán.

Ordass Lajos püspököt, az Evangélikus Theologia főszerkesztőjét, a muhlenberg-allentowni amerikai egyetem 1947. június hó 2-ikán a theologia *disz doktorává* avatta.

Ismertetésre beküldött könyvek: Dr. Mátyás Ernő: Péter és Jakab evangélioma. A sárospataki főiskola kiadványa. 60 l. Ára 5.— Ft. — Dr. Makay Miklós: Krisztus egyháza és a szociális kérdések. Az Országos Bethlen Gábor Szövetség kiadása.

62. l. Ára 4.— Ft. — Emlékkönyv Szentpéteri Kún Béla hetvenedik születésnapjára. Irták: tanártársai, munkatársai és tanítványai. Kiadta a Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli Ref. Egyházkerület könyvnyomdávalalata. 640 l. Ára 30.— Ft.

A Magyar Luther-Társaság a jövő tanévre *evangélikus felirású iskolai füzeteket* kíván forgalomba hozni. Kérjük lelkészeinket, iskoláink igazgatóit, tanárait és tanítóit, hogy ez irányú igénylésüket június hó végéig szíveskedjenek Társaságunknál bejelenteni.

Az Evangélikus Theológiára adakoztak (1947. III. 22.—V. 31-ig.):

Ajkai ev. egyházközség 10. Balázs Béla, Alsószög 15. Bartos Pál, Szarvas 4, Benkóczi Dániel, Szeged 8, Benkő István, Gyula 14, Blázy Lajos, Pécel 10, Brenner Imre Pestszenterzsébet 10, Budaker Oszkár, Sopron 10, Csabacsüdi ev. egyházközség 50. Csorvási ev. egyházközség 5, Dely Magda Bp. 3, Diósgyőri ev. egyházközség 10, Dubovay Géza, Kaposvár 10, Endreffy Zoltán, Csömör 10, ifj. Fekete István, Bp. 5, Fogarasi Árpád, Budafok 21, Dr. Friedrich Károly, Sopron 10, Ferenczy Vilmos, Szilsárkány 30, Gabányi Géza, Orosháza 10, Garrai Lajos, Balassagyarmat 10. Gernsich Tivadar, Bonyhád 5, Gyarmathy Dénes, Rábaszentandrás 20, Haniffel Sándor, Iharosberény 3,50, Horváth József, Celledömök 5, Horváth Olivér, Nagykanizsa 10. Inotay Lehel, Sopron 5. Jeszenszky Tibor, Békéscsaba 15, Joób Olivér, Nyiregyháza 10, D. Kapi Béla, Győr 100, Káldy Zoltán, Pécs 10. Kendei György, Bp. 45. Kincses Lajos, Balassagyarmat 5. Kirchner Rezső, Sámsonháza 10, Kiss Béla, Pálfa 5, Kiss János, Sopron 8. Dr. Kiss Jenő, Sopron 20, Kiss Samu, Nagybarát 30, Kókény Elek, Rákospalota 10, Kreszák Kálmán, Nyiregyháza 10, Kuszka Béla, Pestszentlőrinc 15, Kuthy Dezső, Balassagyarmat 20. Kühn Ernő, Aszód 10, Kürtösy Kálmán, Pestújhely 5, Lomniczy Géza, Sopron 15, Loós János, Pusztaszentlászló 5, Marcsák János, Ózd 20, Marschalkó Gyula, Szeged 15, Magyar Géza, Szák 10, Mesterházy Sándor, Kemencsnehályfa 5, Mikler Gusztáv, Dunaharaszti 5, Mogyoróssy Gyula, Bük 10, Molnár Gyula, Esztergom 15. Molnár Gyula, Bakonyszombathely 10. Molnár Rudolf, Bpest 15, Dr. Murányi György,

Kiskörös 40. Dr. Nagy Gyula. Pécs 6. Nagy Kálmán, Pápa 5. Németh Károly, Lébény 10. Pálkovics István, Acsa 10. Pápai ev. egyházközség 50. Pósfay György, Uppsala 15. Pribelszky Mihály, Kondoros 14. Dr. Raffay Sándor, Bpest 15. Rónay Zoltán, Balassagyarmat 5. Rusznyák Ferenc. Bikács 12. Selmeczy János, Balassagyarmat 10. Scholz László. Bp. 40. Simon László. Kisújszállás 10. Szabó Gyula. Pécs 10. Szabó Vilmos, Pusztavám 10. Szekeres Elemér. Csurgó 10. Szepesváry Tamás, Bp. 8. Szerdahelyi Pál, Olcsva 10. Szlovák Pál, Bakonyecsernye 15. Takács Elek. Homokbödöge 10. Takó István, Györköny 10. Tarjáni Gyula. Tata 10. Tállyai ev. egyházközség 5. Terray László, Ormospuszta 15. Tomesányi László. Bp. 10. id. Tóth-Szölös Mihály, Rákosszentmihály 5. Turóczy Zoltán, Nyiregyháza 40. Válint János, Bénye 15. Várallyai János. Sopron 10. Várnagy Jakab. Budakeszi 12. Valent Béla. Sopron 10. Dr. Wiczian Dezső. Sopron 20. Zászkaliczky Pál, Fót 15. Zoltai Gyula. Bakonyisztvászló 14. Zulauf Henrik. Bpest 25 Ft. — Összesen: 1287.50,— Ft.

Luther-Társasági tagdíjat fizettek
(1947. III. 22—V. 31-ig):

Alsósági ev. egyházközség 15. Balikó Lajos, Erd. 15. Dr. Bányai Béla, Várpalota 15. Benkőczy Dániel. Szeged 12. Belohorszky Lajos, Bp. 15. Beyer Pál, Sopron 15. Békési János, Újpest 15. Békéscsaba ev. egyházközség 15. Dr. Bogár Imre. Sárvár 15. Boeratzky Loránd, Miskolc 15. Boskó Józsa, Bp. 5. Brenner Imre, Pesterzsébet 10. Budahegyvidéki Luther Szövetség 15. Budaker Oszkár, Sopron 10. Dr. Bukovszky Ferenc, Kőszeg 100. Dr. Csengődi Lajos. Salgótarján 15. Csepregi Béla. Bp. 15. Cséry Lajos, Dombóvár 15. Csorvási ev. egyházközség 15. De'ly Magda. Bp. 2. Dendely Károly, Bp. 15. Deutsch Ervin, Bp. 15. Endreffy Zoltán. Csömör 10. Erdélyi István, Bp. 15. Dr. Farkas Mária, Bp. 15. Fecske Pál, Battonya 15. Felmer Frigyes. Bp. 100. Filarszky Erzsébet. Bp. 15. Gallwitz Károly, Bp. 15. Gyarmathy Dénes, Rábaszentandrás 15. Dr. Gloetzer Lászlóné. Bp. 15. Gosztola László, Zalaegerszeg 15. Görög Tibor, Tordas 15. Groó Gyula. Győr 15. Dr. Halász Kálmán, Bp. 15. Herrmann Valéria, Bp. 3. Inotay Lehel. Sopron, 5., Jeszenszky János. Tótkomlós 15. Joób

Olivér. Nyiregyháza 10. Juhász Andó. Bp. 15. Kallivoda Ferencné. Bp. 15. Kallos Frigyes. Bp. 15. Káldy Zoltán, Pécs 5. Kemders Tiborné, Bp. 15. Kiss János. Sopron 4. Dr. Komjáti Jenő. Bp. 15. Dr. Komjáti Miklós. Bp. 15. Koritsánszky Ottó. Bp. 15. Kovács Lilla. Bp. 15. Kovácsházy Zelma, Bp. 15. Kökény Elek, Rákospalota 10. Körmendi ev. egyházközség 15. Dr. Krepuska Géza. Bp. 15. Kuthy Dezső, Balassagyarmat 15. Latinák István. Bp. 15. Leidenberger János. Bp. 15. Liptay László, Bp. 15. Lucsán Márton. Csomád 15. Lukács István. Győr 15. Magyar Edéné, Bp. 15. Magyar Géza. Szék 15. Majthényi Béla, Bp. 15. Marcsek János, Ózd 15. Marschalkó Gyula. Szeged 10. Martos Ödön. Sárvár 15. Medgyaszay Gyula, Bp. 15. Mikler Gusztáv. Dunaharaszti 3. Monori ev. egyházközség 15. Dr. Moravcsik Gyulané. Bp. 15. Németh Tibor, Balatonszárszó 10. Ocskay Frigyes. Bp. 15. Ózdi ev. egyházközség: 15. Oszvald Dániel. Bp. 20. Péter Lajos. Bp. 15. Porkoláb Márta. Bp. 15. Pósfai Vilmos. Bp. 15. Protzer Károly, Bp. 15. Pröhle Károly. Sopronbánfalva 15. Dr. Révai Sándor. Bp. 15. Rohály Mihály, Békéscsaba 15. Schnitta Alajos. Bp. 15. Sikos Kálmán, Kispéc 12. Dr. Sólyom Jenő. Sopron 15. Solt Ernő, Bp. 15. Soltvadkerti ev. egyházközség 15. Somló Endre. Bp. 15. Dr. Strasser Herbert Elemérné. Bp. 15. Szendrődi László. Bp. 15. Szendrődi Sándor. Bp. 15. Szepesváry Tamás, Bp. 2. Szirmai Olivér, Bp. 15. Szlovák Pál, Bakonyecsernye 15. Tekus Ottó. Répcelak 15. Terray László, Ormospuszta 15. Tóth Lászlóné, Bp. 15. Tóth Sándor. Mezőlak 5. id. Tóth-Szölös Mihály, Rákosszentmihály 10. Turóczy Zoltán. Nyiregyháza 15. Udvarhelyi Károly. Bp. 15. Uzoni László. Bp. 15. Válint János. Bénye 15. Zalán Pál. Csanádalberti 15. Weiszter Samu. Bp. 15. Zászkaliczky Pál. Fót 15. Zulauf Henrik, Bp. 15 Ft. — Összesen: 1603.— Ft.

Az Evangélikus Theológiai Munkaközség új tagjai: (1947. III. 22—V. 31-ig). Balázs Béla lelk. Alsóság. Benkő István lelk. Gyula. Dr. Friedrich Károly theol. Sopron. Ferenczy Vilmos lelk. Szilsárhány, Genersich Tivadar lelk. Bonyhád. Gyarmathy Dénes lelk. Rábaszentandrás. Jeszenszky Tibor lelk. Békéscsaba. Joób Olivér lelk. Nyiregyháza. Káldy Zoltán lelk. Pécs. Kiss Samu lelk. Nagy-

barát, Lomniczy Géza lelk. Sopron, Loós János lelk. Pusztaszentlászló, Magyar Géza lelk. Szák, Nagy Kálmán lelk. Pápa. Palkovics István lelk. Acsa. Pósfay György lelk. Uppsala, Rónay Zoltán lelk. Balassagyarmat, Simon László lelk. Kísujtszállás. Ruzyák Ferenc lelk. Bikács. Szabó Gyula

lelk. Pécs. Tekus Ottó lelk. Répcelak, Terray László lelk. Ormospuszta, Valint János lelk. Bénye, Várnagy Jakab lelk. Budakeszi, Valent Béla theol. Sopron, Zászkaliczky Pál lelk. Fót. Zoltai Gyula lelk. Bakony-szentlászló, Zulauf Henrik lelk. Bpest. Tagok száma eddig: 278.

Kezrede bízom lelkemet

címen a napokban jelenik meg a Luther-Társaság kiadásában az evangélikus gyermekek imádságos könyve.

A könyvecske négy részben közli az imádságokat:

I. Általános imádságok. II. Imádságok a hét minden napjára. III. Unnepi imádságok. IV. Alkalmi imádságok.

Az Általános imádságokon kívül közel hatvan eredeti imádság igyekszik Istenhez vezetni gyermekeinket életük minden vonatkozásában. A könyv terjedelme kb. 130 oldal.

Hét darab műnyomatos eredeti rajz emeli a mű értékét. Az imádságokat több lelkész írta.

A könyv szerkesztője *Jávor Pál* ceglédi lelkész.

Ára példányonként 14.— Ft. Legalább 10 példány együttes rendelésekor 12.— Ft.

Az imádságos könyv legfinomabb papíron és nyomdai kivitelben, fekete, bordó és kék egész vászonkötésben jelenik meg.

Az imádságok az iskolás gyermekeknek szolgálnak, egészen a konfirmációig.

Ez a kis könyv olyan hiányt pótol, ami már nagyon régen sajnálatosan érezhető volt.

Megrendelhető a *Luther-Társaság* könyvkereskedésében. Budapest, VIII. Üllői-út 24.

Könyvkereskedésünkben bárhol megjelent könyv, lap és folyóirat megrendelhető. Kaphatók az EVANGELIUMI KÖNYVKERESKEDES, EVANGÉLIKUS EVANGELIZÁCIÓ, FEBE, HARANGSZÓ, stb. kiadványai. Részletfizetést is elfogadunk. Iratterjesztési célokra bizományi árut adunk. — Megrendelések a következő címre küldendők: Luther-Társaság könyvkereskedése, Budapest, VIII. Üllői-út 24.

Megvételre ajánljuk

- Giertz Bo:* HITBÖL ÉLÜNK
Regény. — A július elején Sopronban tartandó lelkesítő továbbképző szeminárium »Kegyességi típusok« c. előadásához ajánlott könyv. — Ára: füzve 24.—, kötve 30.— Ft.
- Györy Vilmos:* FRANKLIN BENJAMIN
Regény. — Jó olvasmány ifjaknak és felnőtteknek. — Ára: füzve 5.— Ft.
- D. Kovács Sándor:* AZ UTOLSÓ NÁDORNÉ
MÁRIA DOROTTYA EMLÉKEZETE
Emlékbeszédek. — Az asszonyok számára tartandó június végi gyenesi esendeshét »Mária Dorottya — a nagyasszony« c. előadáshoz ajánljuk. — Ára: 1.—, finom kiadásban 1.50 Ft.
- Maróthy Jenő:* SZEGÉNYEK SZIVE
Elbeszélések. — Megrázó történetek. — Ára: füzve 7.—, kötve 12.— Ft.
- Maróthy Jenő:* SZEPTEMBER TŐL — MARCIUSIG
Regény. — Mi történik egy parókián hét hónap alatt. — Ára: füzve 12.— Ft.
- Parrag Ferenc:* AZ ÉLET ÚTJÁRÓL
Elbeszélések. — Építő, igaz történetek — Ára: füzve 1.— Ft.
- Scholz László:* ISTEN FEGYVERZETÉBEN
Bibliamagyarázat. — Ef. 6:10—20. versek részletes, hívek számára is érthető magyarázata. — Ára: füzve 1.50 Ft.
- Virág Jenő:* Dr. LUTHER MARTON ÖNMAGARÓL
Olvasmány. — Luther élete saját vallomásai tükrében. — Ára: füzve 5.—, kötve 8.— Ft.
- D. Weitbrecht G.:* MÁRIA ÉS MÁRTA
Traktátus gyűjtemény. — Útravaló leányok számára. — Ára: füzve 10.— Ft.